

INTERNUOTIEJI LENKIJOS KARIAI LIETUVOJE ANTROJO PASAULINIO KARO METAIS (1939 09 - 1940)

Dr. Gintautas Surgailis

IVADAS

Lietuva ir Lenkija, lietuviai ir lenkai, istorija ir dabartis... Šių dviejų tautų ir valstybių keliai ėmė kryžiuotis nuo pat jų susikūrimo. Abiejų tautų istorijoje buvo daug ir gero, ir blogo, todėl nė vienas lietuvis ir nė vienas lenkas nėra abejingas savo kaimynui. Ko gero, patys blogiausi abiejų tautų santykių metai buvo tarpukario metai, kai Lietuva ir Lenkija, Lenkijai atplėšus nuo Lietuvos jos sostinę Vilnių ir gerą gabalą Lietuvos žemių, buvo oficialūs priešai. Ir tai tęsėsi iki Antrojo pasaulinio karo pradžios.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, Lietuvą užplūdo lenkų atbėgėliai. Tai, ko gero, unikalus atvejis, kai žmonės, niekinę kitus, bėga pas paniekintuosius, kad išsigelbėtų. O kaip į tai žiūrėjo lietuviai, kokia buvo jų reakcija į tai, koks buvo požiūris į nelaimės ištiktus nors ir priešus, bet kaimynus. Apie tai Lietuvos istoriografijoje yra labai mažai rašyta. Nedaug apie tai rašyta ir Lenkijoje. Nerašyta dėl to, kad sovietiniais metais tai buvo nepageidautina tema, dokumentai apie atbėgėlius buvo patalpinti į spec. fondus ir labai mažai kam pasiekiami, todėl ir Lenkijoje pasirodę kai kurie straipsniai tebuvo paremti tik atsiminimais bei to laikotarpio spauda.

1997 m. pasirodė Jano Piontos (Jan Pięta), Vandos Roman (Wanda Roman) ir Macijaus Ščurovskio (Maciej Szczurowski) parengtas dokumentų rinkinys "Lenkai, internautieji Lietuvoje"¹, kur pateikta gana daug dokumentų bei skelbiami internautų sąrašai.

Šis darbas parašytas iš esmės remiantis Lietuvos valstybės archyve sukaupta medžiaga, didelė dalis faktų publikuojama pirmą kartą.

¹ Jan Pięta, Wanda Krystyna Roman, Maciej Szczurowski. Polacy internowani na Litwie. 1939-1940.- Warszawa, 1997.

Lietuvos pozicija prasidėjus Antrajam pasauliniam karui

1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijai užpuolus Lenkiją, nors Lenkijos kariuomenė ir atkakliai priešinosi, buvo aišku, kad drausminga, gerai išmokyta ir ginkluota moderniausias ginklais Vokietijos kariuomenė gana lengvai palauš Lenkijos pasipriešinimą.

Brig. gen. Kazys Musteikis.
Krašto apsaugos ministras

Daugelio logiškai mąstančių žmonių supratimu, Lietuvai susidarė puikios sąlygos atkeršyti Lenkijai už Vilniaus užgrobimą. Tikriausiai nereikia priminti, ką tada lietuviams reiškė Vilnius, amžinoji Lietuvos sostinė, kas ji buvo visiems Lietuvos žmonėms. Tačiau jau pačią pirmą karo dieną Lietuvos vyriausybė visam pasauliui paskelbė, kad Lietuva bus neutrali šiame tarp kaimynų kilusiame kare. Vyriausybės aktas dėl Lietuvos neutralumo skelbė:

“Pasirėmęs 1939 m. sausio 25 d. neutralumo įstatymo (Vyriausybės žinios, 632) III straipsniu, skelbiu: 1) prasidėjus tarp svetimų valstybių karo veiksams, Lietuvos respublika pasilieka neutrali; 2) Lietuvos respublikos teritorijoje draudžiami visokie veiksmai, kurie pagal bendrai pripažintas tarptautinės teisės taisykles pažeidžia neutralumą; 3) Lietuvos respublikos neutralumui išlaikyti nuo 1939 m. rugsėjo 1 d. visoms kariaujančioms valstybėms taikomi neutralumo įstatymo nuostatai”².

Tačiau Vokietija, nepaisydama, kad Lietuva pasiskelbė neutralia valstybe, stengėsi patraukti ją į savo pusę. Iki pat rugsėjo 16 d. Vokietijos vyriausybė įvairaus lygio kanalais siūlė Lietuvai atsiimti, Vokietijos padėjimui netgi kovine jėga, Vilniaus kraštą. Tačiau Lietuvos vyriausybė su tuo nesutiko. Lietuva iki galo liko ištikima savo paskelbtiems neutralumo principams.

Šiame straipsnyje nagrinėjama tik internuotų lenkų karių problemos, civilių atbėgėlių klausimai nenagrinėjami.

² Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. - T. 4.- V., 1961.- P. 727-728.

LENKŲ KARIŲ INTERNAVIMAS

1. Pirmieji internuotieji

Pirmieji lenkų kariai Lietuvos-Lenkijos demarkacijos liniją perėjo 1939 m. rugsėjo 18 d. 12 val. prie Vievio. Tai buvo karininkas ir būrelis karių. Rugsėjo 19 d. ją peržengė lenkų sanitarinis dalinys su keletu sužeistųjų, kuriems Lietuvos kariai suteikė pirmąją medicinos pagalbą, ir jie buvo nugabenti į Karo ligoninę Kaune. Vėliau į Lietuvą ėmė plūsti vis daugiau ir daugiau lenkų karių ir civilių pabėgėlių. Tą dieną buvo internuota net keletas tūkstančių lenkų karių.

Lenkų kariai pereidavo sieną pavieniui, grupėmis ir net ištisais junginiais. Taip į Lietuvą atbėgo Volkovysko kavalerijos grupė (apie 1200 kareivių ir 80 karininkų), vadovaujama brigados generolo J.Przędzieckio, visas lenkų III korpuso (D.O.K. III) štabas su viršininku gen.št.plk. Chlusevičiumi (Chlusewicz) ir kt.¹

Div. gen. Vincas Vitkauskas.
1-osios divizijos,
internavusios lenkus karius,
vadas

Internuojant lenkų karius, ne viskas vyko sklandžiai. Pasienyje buvo įvairių incidentų, kartais Lietuvos kariams netgi tekdavo panaudoti jėgą, nes ne visi lenkų kariai sutikdavo klausyti lietuvių reikalavimų. Buvo atsitikimų, kad atskiri ginkluoti lenkų kariai arba jų būriai, atvykę į pasienį ir sužinoję, jog čia jiems teks nusiginkluoti, nesutikdavo atiduoti ginklų ir grįždavo atgal. Vienas nemažas lenkų kariuomenės dalinys buvo atsiuntes savo atstovus pasiteirauti, ar lietuviai sutiksią praleisti juos per Lietuvos teritoriją į Rytprūsius, kad jie vėl ten galėtų tęsti kovą prieš vokiečius. Kai jiems buvo atsakyta nei-

giamai, jie pagrasino, kad patys jėga prasiveršią. Dėl to jie buvo patikinti, jog lietuviai atsakys tuo pačiu. Nesusitarę lenkai grįžo atgal².

¹ Raštikis S. Įvykiai ir žmonės.- T. 3.- Čikaga, 1972.- P. 359-360.

² Raštikis S. Kovos dėl Lietuvos.- T. 1.- P. 599-600.

Musninkų rajone įvyko kitas incidentas. Ten per administracinę liniją perėjo dviejų lenkų kavalerijos eskadronų likučiai. Juos, jau gerokai įjojusius į Lietuvos teritoriją, sustabdė Lietuvos šauliai ir pareikalavo sudėti ginklus. Lenkų vadas atsisakė vykdyti tokį šaulių reikalavimą pareikšdamas, kad jo kaip karininko garbė neleidžianti jam nusiginkluoti prieš šaulius, juo labiau kad jų vadas esąs tik atsargos leitenantas. Jis galėtų atiduoti ginklą tik Lietuvos karininkui, ne žemesnio laipsnio nei yra jis pats.

Lietuvos šauliai, būdami silpnesni už lenkų būrį, pasipriešinti neišdrįso ir lydėjo ginkluotus lenkus toliau. Apie tai telefonu buvo pranešta kariuomenės štabui. Kariuomenės vadas gen. S.Raštikis įsakė Gaižiūnų poligone buvusio 3-iojo dragūnų pulko "Geležinis vilkas" vadui tuojau pasiųsti du eskadronus ir nuginkluoti lenkus. O jei lenkai nepaklus, panaudoti jėgą. Tačiau susirėmimas neįvyko, nes išdidusis lenkų vadas, matydamas, kad nėra kitos išeities, sutiko su šaulių reikalavimu ir atidavė ginklą³.

Prieš pereidami Lietuvos sieną, lenkų kariai dažnai ilgai svyruodavo, stovėdavo ir laukdavo. Taip trikampyje ties Kapčiamiesčiu susispietė didelis būrys pėstininkų ir raitelių. Jie išsirikiavo prie sienos ir laukė visą dieną. Ir tik kai vakare pasirodė raudonarmiečiai, visi strimgalviais puolė į Lietuvą, be tvarkos metė ginklus ir pasidavė lietuvių kariams⁴.

Buvo atvejų, kad, ypač kavaleristai, sieną perjudavo tvarkinga rikiuote, atiduodavo paskutinę pagarbą savo vadams, po to ginklus ir arklius perduodavo lietuviams.

Lietuvių kariai prie sienos matė ir ne vieną tragediją, kai, ypač jaunesni lenkų karininkai, užuot atidavė ginklą 19 metų lenkiškos propagandos niekintiems lietuviams, paleisdavo sau į smilkinį kulką.

Perėjusieji administracinę liniją policininkai buvo prilyginti kariams.

Perėjusieji Lietuvos-Lenkijos demarkacijos liniją lenkų kariai buvo alkani, išvargę, todėl pirmiausia buvo pamaitinami, gaudavo būtiną medicinos pagalbą ir po to gabenami į internuotųjų surinkimo punktus.

Daugelis lenkų karių buvo nustebinti lietuvių požiūrio į juos. Pacituosime vieno internuotojo laiško žmonai fragmentus. Gaila, kad jis pasirašė tik inicialais "W.Z-K."

"Žinai, mažyte, dabar papasakosiu Tau apie Žmoniškąjį gerumą.

³ Ten pat.- P. 600.

⁴ Uždavinsys V. Pabėgėlių ir internuotųjų siluetai/Lietuvos aidas.- 1939, spalio 26.

Galbūt tai keistai atrodo, kad dabartiniais baisiais laikais, kai niekieno iki šiol nematytas karas išlaisvino žemiausius žmonių instinktus, kai ugnis ir plienas pasidarė vienintelis argumentas ir kai visas mūsų kraštas paskendo dažniausiai nekaltai pralietame kraujyje - kaip tik tokiu metu užsimaniau papasakoti Tau apie žmonių Dorumą.

Taip, tos visos širdies ir geresnių jausmų apraiškos leidžia man tikėti, kad pasaulio dar nevaldo žvėriškas žmogus.

Žmoniškumo ženklai yra lyg tie saulės spindulėliai mūsų pilkame ir beviltiškame rudens danguje.

Perėję sieną susėdome ant plento išilgai griovio. Mūsų būryje buvo septyni kareiviai ir vienas prikludęs karininkas. Prieš mus stovėjo tiek pat lietuvių kareivių.

Ir tik dabar pradėjome jausti tą baisų nuovargį...

Lietuviai žiūri į mus akylai, bet be jokios pašaipos ar paniekos, nes gerai supranta, ką reiškia kareiviui atiduoti ginklą ir eiti bastytis svetur.

Prisidengiu akis ir žiūriu į besileidžiančią saulę, kuri šviečia iš anapus sienos.

Juntu, kažkas mane judina. Tai lietuvis kareivis, kuris neprašomas duoda man savo gertuvę su šaltu vandeniu. Išdžiūvusios lūpos negali atsitraukti nuo gaivinančio gėrimo.

Tai buvo pirmas mostas Lietuvos žemėje. O kai žygiavime per miestelį, gyventojai vaišino obuoliais ir papirosais. Sena pardavėja nesklاندžiu žargonu pakvietė mus arbatos. Buvo duona ir sūris...

Vėliau tas poilsis Ukmergėje. Vietos lietuvės, veikiausiai mokytojos - nes laikinai buvome patalpinti mokykloje, - be pertraukos laikė storas duonos riekės, tepė sviestu ir su pieno ar arbatos puoduku vis kišdavo kareiviams. Ir visa tai jos atlikdavo labai paprastai, be jokios pozos, lyg tai būtų jų kasdienis darbas.

Emiau tas moteris stebėti - susikaupusios, rimtos, nenoriai išleidžiančios į kalbas. Matyti, jog visa tai jos daro ne dėl to, kad mus, lenkus, ypatingai mylėtų, ne. Jos tai daro dėl to, kad mes esame žmonės, kurie staiga netekome ne tik savo Tėvynės, bet ir paprastos, juodos duonos kąsnio. Ir dėl to visa tai mano akyse turi dar didesnę vertę..."

Alytaus bare internuotuosius priėmė gen. št. plk. V.Kiršinas, Ukmergės bare - gen. št. plk. V.Žilys, Trakų bare - plk.ltn. A.Michelevičius. Iš internavimo punktų jie buvo siunčiami į internuotųjų stovyklas.

Tarp internuotųjų buvo keletas aukšto rango karininkų. Be jau minėto brigados generolo Pšezdzieckio (Przedziecki) bei gen.št.plk. Clusievičiaus (Chlusiewicz),

Plk. Antanas Gaušas (dešinėje) su internuotu lenkų brg. gen. Vaclovu Pšezdeckiu (Wacław Jan Przedziecki) 1839m.

dar buvo internuoti plk. Ozievičius (Oziewicz) - lenkų 29 pėstininkų divizijos vadas, plk. Šmidtas (Schmidt), plk. Rybickis (Rybicki), plk. B. A d a m o v i č i u s (B.Adamowicz), plk. A.Kmeta, plk. Pavlikas (Pawlik), plk. Dombrowskis (Dombrowski), papulkininkis Kviatkovskis (Kwiatkowski), plk. J.Galadykas (J.Galadyk). Pastarasis Lietuvos sieną perėjo kaip civilis, pateikęs studijų knygelę Z.Stželeckio (Z.Strzelecki) pavarde. Tačiau lapkričio pabaigoje tai buvo išaiškinta⁵.

Be lenkų, Lietuvoje taip pat buvo internuota ir kitų valstybių karių. Buvo internuoti turkas vyr.ltn. Korkmaras Hamidas (Korkmar Hamid) ir vengras, kurie stažavosi Lenkijoje ir kartu su Lenkijos kariais atbėgo į Lietuvą⁶. Jie nebuvo Lenkijos piliečiai, turėjo užsienio pasus, todėl vėliau iš stovyklos buvo paleisti ir perduoti tų valstybių pasiuntinybėms.

Taip pat buvo internuoti du Vokietijos kariai. Vienas iš jų - lakūnas V.Hubertas (Wrba Hubert). Jis buvo atgabentas į Kauną, apgyvendintas "Kontinental" viešbutyje⁷.

⁵ Kariuomenės štabo II skyriaus 1939 m. lapkričio 28 d. raštas//LVA.- F.300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 87.

⁶ III-osios internuotųjų stovyklos viršininko 1939 m. rugsėjo 29 d. raportas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 6.- L. 28, 30.

⁷ Internuotųjų stovyklų štabo viršininko 1939 10 11 raportas Karinių tiekimų viršininkui// LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 179, 216, 251.

Tomis dienomis lietuviams kariams teko intensyviai dirbti: saugoti Lietuvos sienas, internuoti lenkų karius, prižiūrėti juos ir jų turta, rūpintis internuotaisiais. Pvz., rugsėjo 24 d. vakare į Alytų buvo atsiūsta apie 300 vežimų gurguolė, kurioje buvo apie 2000 arklių ir apie 1000 lenkų internuotų karių. Tuo tarpu ulonų pulke Alytuje tebuvo likęs tik ūkio eskadronas, kuriam teko priimti internuotuosius, pašerti ir pagirdyti arklius, saugoti internuotųjų turta. Internuotieji pervargę, kai kurie ką tik iš kautynių lauko. Vienintelis daugelio noras – pavalgyti ir kad būtų suteikta būtina medicinos pagalba⁸.

1.1. Internuotųjų atsineštas karinis turas

Elgesį su internuotaisiais ir jų atsinešto turto likimą reglamentavo 1939 m. krašto apsaugos ministro brig.gen. K. Mus-teikio patvirtintos “Internuotiesiems ir jų turtui priimti ir laikyti taisyklės”. Šių taisyklių pirmasis punktas skelbė:

“Patekusios į Lietuvos Valstybės teritoriją kariaujančių valstybių kariuomenės dalys, grupės bei pavieni kariai tuojau internuojami: nuginkluojami ir patalpinami tam tikrose, jiems skirtose patalpose ir laikomi iki karo pabaigos. Pasipriešinusieji jėga priverčiami pasiduoti”.

Vadovaujantis šiomis taisyklėmis iš internuotųjų buvo paimami ginklai, šaudmenys, arkliai su pakinktais, vežimai, kitos susisiekimo priemonės, įvairūs sekimo prietaisai, žemėlapiai, šalmai, jei turėjo - kepurės, trimitai, švilpukai, dirbtuvių įrankiai bei turimos medžiagos.

Internuotiesiems paliekama: apranga, antklodės, dujokaukės, gertuvės, rūkalai, maisto produktai, tualetu reikmenys, laipsnių ženklai, ordinais, pinigai, brangenybės ir kiti grynai asmeniniai daiktai, lagaminai. Jeigu internuotųjų drabužiai buvo blogos kokybės, jie buvo aprengiami Lietuvos karių uniformomis su atitinkamais skiriamaisiais ženklais.

Turimi asmens dokumentai buvo paliekami. Tik vėliau, internuotuosius išskirsčius po stovyklas, visi dokumentai iš jų buvo paimami, o vietoje jų išduodami Internuotojo asmens pažymėjimai⁹.

⁸ LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L.350-351.

⁹ Internuotųjų stovyklų štabo 1939 m. spalio 30 d. raštas URM Administracijos departamentui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 6.- L. 382.

Paėmus daiktus buvo surašomi aktai, kuriuos pasirašydavo abiejų pusių atstovai¹⁰.

Iš internuotųjų buvo paimta:

prancūziškų karabinų - 363 vnt.,

prancūziškų 1886-93 m. gamybos šautuvų - 660 vnt.,

prancūziškų 1907-15 m ir 1916 m. gamybos šautuvų - 453 vnt.,

įvairių kulkosvaidžių - 208 vnt.,

rusiškų šautuvų - 283 vnt.,

“Mauzer” sistemos karabinų - 3276 vnt.,

šautuvų “Mauzer-R 98” - 670 vnt.,

austrų gamybos šautuvų - 317 vnt.,

austrų gamybos karabinų - 662 vnt.,

įvairių kitų šautuvų (iš jų ir medžioklinių bei sportinių) - 239 vnt.

įvairių pistoletų - 27 vnt.,

(dauguma paimtų lenkiškų ginklų buvo pasenę, surūdijusiais vamzdžiais ir naudoti mažai tinkami, jie buvo įvertinti 717 323, 50 Lt)

autovežimų, dviračių, ryšio priemonių, kurių vertė - 636 837,40 Lt;

drabužių, baldų, pakinktų ir vežimų, kurių vertė - 68 689,74 Lt;

chirurginių įrankių, vaistų, kurių vertė - 6 197,60 Lt;

arkliai įvertinti 149 700 Lt,

maisto produktai - 161 551,05 Lt.

Visas iš internuotųjų paimtas turtas buvo įvertintas 1 830 299,29 Lt¹¹.

Be to, Merkinėje buvo internuoti 7 garlaiviai.

Maistas, drabužiai ir vaistai buvo sunaudoti internuotiesiems ap rūpinti. Arkliai, pakinktai ir vežimai išdalinti Vilniaus krašto gyventojams. Visas kitas turtas, kuris Lietuvos kariuomenės reikmėms nebuvo reikalingas, buvo patalpintas į kariuomenės sandėlius ir 1940 m. Lietuvą okupavus atiteko Raudonajai armijai.

Tačiau reikia pripažinti, kad lietuviai kariai, internavę lenkus, nebuvo iki galo principingi ir iš internuotųjų lenkų paėmė tik tai, ką jie patys atiduodavo, jų nekratydami ir patikėdami garbės žodžiu. Dėl to spalio viduryje Lenkijos pasiuntinybė Kaune pareiškė Lietuvos užsienio reikalų

¹⁰ 1939 m. rugsėjo 20 d. Kariuomenės tiekimo valdybos aplinkraštis//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 28.- L. 7.

¹¹ Kariuomenės tiekimo valdybos 1940 m. vasario 12 d. raštas Lietuvos užsienio reikalų ministerijai//LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2182.- L. 286.

ministerijai protestą, kad Lietuvos kariuomenė nesugeba tvarkyti internuotųjų lenkų karių, neatima iš jų, ypač karininkų, ginklų, kuriuos jie vėliau parduoda.

Po šio Lenkijos pasiuntinybės demaršo, internuotųjų stovyklų viršininkas įsakė visus internuotuosius iškratyti, atimti ginklus, žiūronus ir kitą karinį turtą. “Nesileisti su jais į jokias derybas,- rašoma įsakyme,- aiškinimus ir pan., bet tvarkyti stovyklas įvedant griežtą drausmę, šokinėjimas apie internuotuosius žemina Lietuvos kariuomenę. O tokių šokinėjimų ligi šiol buvo ir lenkai juos vykusiai mokėjo išnaudoti”¹².

Tačiau ir po šio nuodugnesnio patikrinimo pas internuotuosius ginklų liko. 1939 m. lapkričio 11 d. patikrinus į Kauno karo ligoninę paguldyto kpt. T.Tomaševskio daiktus, rasti “Mauser” ir “F.N.” revolve-riai, taip pat šovinių¹³.

Ginklų buvo randama ir vėliau.

1.2. Lenkų karo belaisvių bėgimas, Lenkijoje pasibaigus karo veiksams

Pasibaigus karo veiksams Lenkijos teritorijoje, Lenkijos karių bėgimas į Lietuvą nesibaigė. Tačiau tai jau buvo pavieniai lenkų kariai, pabėgę iš Vokietijos ir SSRS belaisvių stovyklų. Iš pradžių jie irgi buvo talpinami į internuotųjų stovyklas, tačiau, vadovaujantis Hagos konvencijos 13 straipsniu, tai daryti buvo draudžiama, todėl 1940 m. balandžio 22 d. internuotųjų stovyklų viršininkas įsakė visus atbėgusius iš SSRS ir Vokietijos buvusius lenkų belaisvius tuojau paleisti ir pristatyti Kauno trečiosios policijos nuovados viršininkui. Ateityje tokių buvusių belaisvių neinternuoti ir į stovyklas nepriimti¹⁴.

Policija jiems paskirdavo gyvenamąją vietą ir su jais buvo elgiamasi kaip su civiliais pabėgėliais.

¹² Internuotųjų stovyklų viršininko 1939 m. spalio 14 d. aplinkraštis internuotųjų stovyklų komendantams//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 301.

¹³ Aktas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 8.- L. 240.

¹⁴ Internuotųjų stovyklų viršininko 1940 04 22 įsakymas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 18.

2. INTERNUOTŪJŲ STOVYKLŲ ŠTABAS

Iš pradžių internuotųjų reikalus tvarkė Kariuomenės štabo III skyrius, o 1939 m. rugsėjo 28 d. buvo sudarytas internuotųjų stovyklų štabas.

Brg.gen. J. Barzda-Bradauskas
– internuotųjų stovyklų
viršininkas

Neetatiniu internuotųjų stovyklų viršininku, paliekant eiti tiesiogines Karo butų valdybos viršininko pareigas, buvo paskirtas brig. gen. J.Barzda-Bradauskas. Jis buvo įpareigotas prižiūrėti ir tvarkyti internuotųjų karių registravimą, ap rūpinimą, apgyvendinimą, apsaugą, stovyklų steigimą, stovyklų vidaus tvarką, drausmę, atvykusių naujų internuotųjų karių apgyvendinimą ir kitus jų būklę liečiančius reikalus.

Internuotųjų stovyklų viršininkui buvo suteiktos divizijos vado teisės.

Internuotųjų stovyklų apsaugai karius buvo įpareigoti skirti divizijų, kurių teritorijose yra stovyklos, vadai.

Internuotųjų stovyklų štabo viršininku buvo paskirtas plk. lt. A.Šurkus, internuotųjų stovyklų sanitarijos viršininku - plk.ltn. gyd. J.Ūsas, internuotųjų stovyklų intendantu - kpt. V.Čer-nius¹⁵.

Štabo adjutantu paskirtas ltn. P.Petronis.

Nuo 1939 m. lapkričio 7 d. ypatingųjų reikalų karininkas prie Kariuomenės štabo plk. Z.Talevičius buvo paskirtas internuotųjų stovyklų viršininko padėjėju. Jo pavaldumui priskirti visi internuotųjų stovyklų komendantai¹⁶.

1940 m. sausio 19 d. internuotųjų stovyklų štabo viršininkas buvo pakeistas. Juo paskirtas plk.ltn. A.Jakštas¹⁷.

15 Įsakymas kariuomenei. 1939, rugsėjo 26, Nr. 75.

16 Internuotųjų stovyklų viršininko 1939 m. lapkričio 16 d. įsakymas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 3.- L. 70.

17 Internuotųjų stovyklų viršininko 1940 m. sausio 19 d. įsakymas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 3.- L. 48.

Nuo 1940 m. vasario 1 d. krašto apsaugos ministras nustatė Internuotųjų stovyklų štabo taikos meto etatus:

internuotųjų stovyklų viršininkas;

pavadootojas;

štabo viršininkas;

5 raštininkai;

pasiuntinys¹⁸.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. liepos 6 d. internuotųjų stovyklų viršininku paskirtas plk. J.Šimoliūnas¹⁹.

3. TEISINIAI ELGESIO SU INTERNUOTAISIAIS PAGRINDAI

Internuotieji Lietuvoje buvo laikomi ir su jais elgiamasi taip, kaip tai buvo numatyta tarptautiniuose aktuose – 1907 m. Hagos IV ir V konvencijose, 1929 m. liepos 27 d. sužeistųjų ir belaisvių Ženevos konvencijoje bei remiantis tarptautinės praktikos patirtimi. Be to, nedrausmingiems ir nusikaltusiems internuotiesiems teisti ir bausti Lietuvos Seimas priėmė “Internuotiesiems teisti ir bausti įstatymą”. Šio įstatymo 1 straipsnis skelbė:

“Kariaujančių valstybių internuotieji kariai turi laikytis Lietuvos kariuomenei nustatytos drausmės ir tvarkos ir už visus nusikaltimus ir nusizengimus, padarytus jiems esant karinės vyresnybės valdžioje, teisiam atitinkamų karinių teismų, taikant jiems karinių ir bendrųjų baudžiamųjų įstatymų normas su žemiau nurodytomis išimtimis”.

Išimtyms buvo tos, kad internuotiesiems nei teismo, nei drausmės tvarka nebuvo galima atimti karinių laipsnių bei su turimu laipsniu susijusių pirmenybių. Teisme galėjo dalyvauti valstybės, kuri rūpinasi internuotaisiais, atstovas, jam turėjo būti praneštas teismo sprendimas²⁰.

Internuotųjų stovyklose gyvenimą nustatė “Internuotųjų karių sto-

¹⁸ Internuotųjų stovyklų štabo taikos meto etatai/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 2.- L. 4.

¹⁹ Internuotųjų stovyklų viršininko 1940 m. liepos 6 d. įsakymas/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 30.- L. 28.

²⁰ Vyriausybės žinios. Nr. 673.- 1939, lapkričio 3.- P. 679.

vyklai tvarkyti nurodymai”²¹ ir “Internuotųjų stovyklų vidaus tvarkos taisyklės”²² .

“Internuotųjų karių stovyklai tvarkyti nurodymuose” buvo reglamentuota, kaip turi būti įrengiamos stovyklos, kaip saugomos, kad būtų užkirstas kelias internuotiesiems pabėgti. Jose taip pat buvo nurodyta, kad internuotieji, nusižengę drausmei, baudžiami pagal Lietuvos kariuomenės drausmės statutų nustatytas normas. Stovyklų komendantams bausmių skyrimo atžvilgiu suteikti atskiros dalies vado įgaliojimai²³.

“Internuotųjų stovyklų vidaus tvarkos taisyklės” smulkiai reglamentavo visą stovyklų vidaus gyvenimo tvarką. Jose buvo akcentuota, kad stovyklos komendantas yra visų internuotųjų viršininkas. Tik jam buvo suteikta teisė bausti internuotuosius. Internuotiesiems bendraujant tarpusavyje ir su Lietuvos kariais bei karininkais buvo leista elgtis taip, kaip numatė Lenkijos karinio mandagumo taisyklės.

Taisyklės numatė, kad stovyklose laikomi internuotieji suskirstomi į kuopas, kuopos į būrius. Kuopoje buvo 151 žmogus, būryje – 50. Kuopos galėjo būti didesnės ar mažesnės priklausomai nuo stovykloje esančių internuotųjų skaičiaus.

Iš internuotųjų tarpo stovyklos komendantas skyrė kuopų ir būrių vyresniuosius.

Kuopų ir būrių vyresnieji privalėjo:

1. savo daliniuose žiūrėti tvarkos ir kad būtų laikomasi nustatytų taisyklių;
2. atsakyti už patalpų ir skirtos teritorijos švarą;
3. prižiūrėti, kad teisingai būtų paskirstomas maistas ir kt.;
4. per kuopos prižiūrėtoją pranešti stovyklos komendantui apie visus drausmės ir nuostatų, taisyklių laužymus;
5. turėti savo žinioje esančių internuotųjų sąrašus;
6. atlikti rytinį ir vakarinį patikrinimus;
7. apie pabėgusius ar nesančius kuopose ar būriuose internuotuosius tuojau pranešti komendantui.

Stovyklos įrengimo, jos tvarkymo, kuro ir maisto ruošimo, švaros palaikymo darbams buvo leista panaudoti internuotuosius.

²¹ Internuotųjų karių stovyklai tvarkyti nurodymai//LVA.-F. 1413.- Ap. 1.- B. 4.- L. 1.

²² Internuotųjų stovyklų vidaus tvarkos taisyklės//LVA.- F. 1413.- Ap. 1.- B. 4.- L. 5-8

²³ Internuotųjų karių stovyklai tvarkyti nurodymai//LVA.- F. 1413.- Ap. 1.- B. 4.- L. 1.

Laisvu nuo darbo metu internautiesiems buvo leidžiama sportuoti, lošti kortomis, žaisti šaškėmis, komendantui leidus organizuoti įvairius žaidimus, vaidinimus, koncertus, rengti paskaitas ir pranešimus. Leista skaityti ir prenumeruoti visus Lietuvoje leidžiamus laikraščius ir žurnalus, atlikti religines apeigas. Vilkėti civilius drabužius buvo uždrausta.

Stovyklų sanitarinius reikalus tvarkyti buvo pavesta stovyklos gydytojui, kuris šiam darbui galėjo pasitelkti visus stovykloje esančius internuotuosius gydytojus bei kitą medicinos personalą²⁴.

Internuotųjų pasimatymus su civiliais asmenimis reglamentavo "Internuotųjų karių pasimatymo su pašaliniais asmenimis taisyklės". Jose buvo užfiksuota, kad internuotieji kariai turi teisę pasimatyti su žmonomis, vaikais ir tėvais. Pasimatyti su internuotuoju buvo leidžiama 2 kartus per savaitę²⁵.

Reikia pažymėti, kad iš pradžių galinčių pasimatyti su internuotaisiais sąrašas buvo platesnis (tėvai, seneliai, dėdės, tetos, svainiai, pusseserės ir kt.), tačiau buvo pastebėta, kad internuotuosius ėmė lankyti pašaliniai, ne visada gerus ketinimus turintys asmenys. Be to, buvo išaiškinta, kad internuotieji nori užmegzti pastovius ryšius su kitomis stovyklomis, derinti savo veiksmus, o tam kaip kurjeriais plačiai pasinaudojama internuotųjų žmonomis bei kitais giminaičiais, todėl nuo 1939 m. spalio 20 d. giminių pasimatymai su internuotaisiais laikinai buvo uždrausti, vėliau lankytojų sąrašas sumažintas.

Gruodžio pradžioje buvo galutinai nustatyta ir pasimatymų tvarka. Anksčiau leidimus pasimatyti su internuotaisiais išduodavo ir Internuotųjų stovyklų štabas, ir stovyklų komendantai, o nuo gruodžio 4 d. štabas leidimų nebeišdavinėjo. Juos išduodavo tik stovyklų komendantai²⁶.

²⁴ Internuotųjų stovyklų vidaus tvarkos taisyklės//LVA.- F. 1413.- Ap. 1.- B. 4.- L. 5-8.

²⁵ Internuotųjų karių pasimatymo su pašaliniais asmenimis taisyklės//LVA.- F. 1413.- Ap. 1.- B. 4.- L. 31-32.

²⁶ Internuotųjų stovyklų viršininko 1939 m. gruodžio 4 d. įsakymas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 3.- L. 68.

4. INTERNUOTŪJŲ STOVYKLOS

Internuotiesiems laikyti iš pradžių buvo įrengtos laikinosios stovyklos. Jie buvo apgyvendinami kareivinėse, mokyklose, vienuolynuose. Rugsėjo 23 d. kariuomenės tiekimo valdyba parengė nurodymus, kaip turi būti įrengtos internuotųjų stovyklos. Juose, be kita ko, buvo nurodyta, kad visi karininkai būtų aprūpinti lovomis, pageidaujama, kad lovos būtų aprūpinti ir viršilos bei puskarininkiai.

Įrengiant stovyklas buvo rekomenduota panaudoti Lietuvos kariuomenės inžinerijos dalinius bei pačius internuotuosius²⁷.

1939 m. rugsėjo 28 d. Kariuomenės štabo III skyriaus viršininkas gen. št. plk. A.Šova patvirtino „Internuotųjų karių stovyklai tvarkyti nurodymus“. Be kita ko, juose buvo nurodyta, kad stovyklų komendantai stovyklą turi suskirstyti į atskiras karininkų ir kareivių dalis²⁸.

Internuotųjų stovyklų etatai nuo 1939 m. rugsėjo 17 d. buvo nustatyti tokie: stovyklos komendantas, raštvedys, maisto tiekėjas, 4 raštininkai, 2 ūkvedžiai, kuopininkas, viršila, 6 puskarininkiai, 2 sanitarijos puskarininkiai, 2 sanitarai²⁹.

Stovyklose internuotieji buvo suskirstyti į kuopas po 150 karių. Kareivių vyresniaisiais buvo paskirti puskarininkiai, karininkų - aukštesnio laipsnio karininkai. Per šiuos vyresnius internuotieji stovyklų vadovybei galėjo pareikšti savo pageidavimus, pasiūlymus, prašymus ir pan.³⁰

1939 m. rugsėjo 17 d. III pėstininkų divizijos vadui buvo įsakyta Jakiškių dvare formuoti I internuotųjų stovyklą. 1939 m. rugsėjo 27 d. ji buvo perkelta į Suvalkų Kalvariją, kur buvo tam paruoštos 3 aukštų geros mūrinės kareivinės. Ten ji veikė visą laiką iki likvidavimo, t.y. 1940 m. liepos 16 d.

II stovykla buvo pradėta formuoti 1939 m. rugsėjo 17 d. Rokiškyje, grafo J.Pšezdzieckio dvare. 1940 m. balandžio 23 d. ji perkelta į Kauną, į 2-ojo pėstininkų pulko kareivines³¹. Stovykla buvo likviduota 1940 m. liepos 17 d.

²⁷ Kariuomenės tiekimo valdybos 1939 m. rugsėjo 23 d. aplinkraštis/LVA.- F. 1413.- Ap. 1.- B. 2.- L. 6.

²⁸ Internuotųjų karių stovyklai tvarkyti nurodymai/LVA.- F. 1413.- Ap. 1.- B. 4.-L. 1

²⁹ Internuotųjų stovyklų taikos meto etatai/LVA.- F. 300, Ap. 1.- B. 2.- L. 3.

³⁰ Internuotųjų stovyklų štabo viršininko 1939 m. spalio 3 d. raštas internuotųjų stovyklų komendantams/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 337.

³¹ Internuotųjų stovyklų viršininko 1940 m. balandžio 27 d. įsakymas/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 30.- L. 9.

III stovykla įkurta Palangoje. Pirmieji internautieji į šią stovyklą atvyko 1939 m. rugsėjo 20 d.

Palangos stovykla buvo viena iš didžiausių. Joje buvo laikoma per 4 tūkst. internautų. Ją sudarė 29 korpusai³².

Nuo 1940 m. vasario 1 d. Palangos internautų stovykla buvo pradėta likviduoti³³ ir galutinai likviduota 1940 m. gegužės 1 d.

IV stovykla buvo įkurta Kulautuvoje. 1940 m. kovo 16 d. ji iš Kulautuvos perkelta į Kauną, o birželio 9 d. likviduota.

V stovykla buvo įsteigta Birštono kurorte, bet apibrėžtų ribų neturėjo. Internautieji buvo apgyvendinti vasarnamiuose. Dauguma vasarnamių nebuvo pritaikyti gyventi žiemą, todėl pradėta statyti laikinas krosnis. Tačiau tai nebuvo išeitis, todėl nuspręsta stovyklą iš Birštono iškelti. Jau lapkričio mėn. internautieji pradėti kelti į Vilkaviškio kareivines, o 1940 m. spalio 21 d. iš Birštono internautų stovykla buvo galutinai perkelta į Vilkaviškį³⁴.

Stovykla likviduota 1940 m. liepos 16 d.

VI internautų stovykla įkurta Alytuje per dvi vietas: Artilerijos pulko ir Ulonų pulko kareivinėse³⁵. 1939 m. lapkričio 1 d. ji iš Alytaus buvo perkelta į Ukmergę, į buvusias pėstininkų pulko kareivines, nes Alytaus kareivinės buvo perduotos SSRS kariuomenės, įvestos į Lietuvą pagal 1939 m. spalio 10 d. sutartį, poreikiams³⁶.

Stovykla likviduota 1940 m. liepos 16 d.

VII, neetatinė, internautų stovykla buvo įsteigta 1939 m. lapkričio 16 d. prie Kauno komendantūros. Ji buvo dislokuota Kauno V ir VI fortuose³⁷. Stovyklos komendantu paskirtas karo kalėjimo viršininkas, paliekant eiti ir tiesiogines pareigas³⁸.

³² Internautų stovyklų viršininko raštas Kariuomenės štabo viršininkui/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 6.- L. 404.

³³ Internautų stovyklų viršininko 1940 m. vasario 14 d. įsakymas/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 3.- L. 39.

³⁴ 1940 m. gegužės 4 d. Internautų stovyklų štabo viršininko raštas/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 72.

³⁵ Raportas kariuomenės tiekimo skyriaus viršininkui/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B.6.

³⁶ Kariuomenės štabo viršininko raštas/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 202.

³⁷ Internautų stovyklų viršininko 1939 m. gruodžio 23 d. įsakymas/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 3.- L. 58.

³⁸ Kariuomenės štabo viršininko raštas Kauno miesto ir apskrities komendantui/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 6.- L. 355.

Į šią stovyklą buvo talpinami išaiškinti anksčiau prieš Lietuvą veikusieji Lenkijos pareigūnai. Tai aršūs Vilniaus krašto policininkai, žvalgybos karininkai ir pan., taip pat nedrausmingi karininkai ir kareiviai. Šios stovyklos apsauga buvo sustiprinta³⁹.

Stovykla likviduota 1940 m. liepos 16 d.

Reikia pažymėti, kad internautieji, ypač tose stovyklose, kurios buvo įkurtos poilsiavietėse ir privačiose išnuomotose patalpose, padarė labai daug nuostolių.

5. INTERNUOTIEJI LENKŲ KARIAI

Kiek buvo internuota lenkų karių, tiksliai pasakyti sunku, nes internautų skaičius nuolatos keitėsi. Kai kurie iš jų būdavo paleidžiami, dalis pabėgo, mirė ir pan. Visus 1939 metus stovyklas papildydavo nauji internautieji. Atgavus Vilniaus kraštą, į internautų stovyklas buvo pristatoma nemažai policininkų, kurie iki tol slapstėsi.

Pateikiame kelių dienų suvestines:

1 lentelė

Data	Internautų skaičius
1939 09 26	12 7670
10 01	12 664
10 10	12 639
10 20	11 804
11 01	10 713
11 07	10 457
11 15	10 384
11 21	10 380
12 01	9 054
12 20	8 392
1940 01 01	8 027
01 10	7 857
01 20	7 349
02 01	7 481

³⁹ Internautų stovyklų štabo raštas Kauno miesto ir apskrities komendantui/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.

Data	Internuotųjų skaičius
1940 02 10	7 835
02 20	7 804
03 01	7 725
03 10	7 663
03 20	6 509
04 01	5 443
04 10	5 778
04 15	5 508
05 01	4 908
05 15	4 899
06 01	4 842
06 15	4 767
07 01	4 812
07 10	4 373
07 15	0

Lentelė sudaryta pagal: Internuotųjų stovyklų žinios//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 25.- L. 253 - 275.

Registruojant internuotuosius, karininkai ir kareiviai daugiausia teisingai nurodė savo laipsnius, tuo tarpu policininkai savo profesiją ir laipsnius slėpė. Jeigu jie buvo perėję sieną persirengę kareivių rūbais, užsiregistruodavo kaip eiliniai kareiviai. Internuojant neužsiregistravo nė vienas policijos karininkas.

Pateikiame internuotųjų pagal karines specialybes kelių dienų suvestines:

2 lentelė

Internuotųjų suskirstymas pagal karines kategorijas

Internuotųjų kategorija	Mėnuo, diena				
	09 26	1101	12 01	03 01	07 01
Karininkai	2487	1367	1160	1153	901
Puskarininkiai	*	2724	2347	2212	1506
Kareiviai	9405	388	3398	2513	1116
Karo gydytojai	-	69	67	21	12
Gailestingosios seserys	-	152	-	-	-
Karo kapelionai	-	11	13	9	7
Policijos karininkai	-	192	534	947	39
Eiliniai policininkai	500	2058	1636	626	1188
Civiliai	250	259	387	44	43

*vieni puskarininkiai buvo įrašyti į eilinių, kiti į karininkų grupę.

Lentelė sudaryta pagal: Internuotųjų stovyklų žinios//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 25.- L. 249, 253, 255, 271, 274.

Kaip matyti iš pateiktos lentelės, visų kategorijų internuotųjų, išskyrus policininkus, skaičius mažėjo, tolygiai proporcingai mažėjant internuotųjų skaičiui. Ilgą laiką internuotųjų stovyklų vadovybei buvo sunku susigaudyti policininkų laipsnių hierarchijoje. Pradėjus atidžiau tikrinti, dauguma policininkų, matydami, kad karininkų gyvenimo sąlygos geresnės, ir neturėdami karininkų laipsnių, nurodė esą karininkai. 1940 m. kovo mėn. buvo nuspręsta dar kartą patikrinti policininkų laipsnius. Buvo pažiūrėta labai principingai: kovo 10 d. buvo 946 policijos karininkai, o kovo 20 d. jų liko tik 72⁴⁰.

Dalis internuotųjų, jau atliekant pirminę registraciją, pareiškė esą ne kariai, o civiliai, persirengę karių apranga, kad galėtų patekti į Lietuvą, nes tik tokiu būdu galėję pabėgti iš Lenkijos. Tokių pareiškimų skaičius nuolat augo, todėl prie Lietuvos kariuomenės štabo buvo sudaryta komisija, kuri tikrino visus šiuos pareiškimus⁴¹. Deja, paaiškėjo, kad dauguma karininkų rašė netiesą.

Daugiausia internuotųjų, atbėgusių į Lietuvą, buvo kilę iš rytinių Lenkijos rajonų.

3 lentelė

Internuotieji Lenkijos kariai pagal kilmę (1939 m. gruodžio 2 d.)

Kilimo vieta	Skaičius
Iš Vilniaus krašto	1001
Atvyko į Vilniaus kraštą iki 1939 09 ir turi čia nekilnojamojo turto	350
Atvykę į Vilniaus kraštą iki 1939 09, šeimos liko Vilniaus krašte, bet nekilnojamojo turto neturi	1760
Kilę iš Lenkijos dalies okupuotos Vokietijos	3696
Kilę iš Lenkijos dalies okupuotos Sovietų Sąjungos	2733
Iš viso:	9540

Lentelė sudaryta pagal: Internuotų lenkų karių sudėties žinios//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 25.- L. 1.

⁴⁰ Internuotųjų statistikos žinios//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 25.- L. 269-270.

⁴¹ Internuotųjų stovyklų štabo viršininko pavadootojo raštas URM Politikos departamento direktoriui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B.8.- L. 170.

6. GYVENIMAS INTERNUOTŪJŲ STOVYKLOSE

Gyvenimą stovyklose, kaip jau buvo minėta, reglamentavo “Internuotųjų stovyklų vidaus tvarkos taisyklės”. Buvo nustatyta tokia internuotųjų dienotvarkė:

- 07.00 kėlimasis,
- 07.30 rytinis patikrinimas,
- 08.00 pusryčiai,
- 10.00-11.00 privalomas pasivaikščiojimas neinantiems į darbą,
- 12.00 pietūs,
- 18.00 vakarienė,
- 20.30 patikrinimas,
- 21.30 miegas.

Nuo 1940 m. gegužės 1 d. dienotvarkė buvo pakeista:

- 07.00 kėlimasis,
- 07.30 rytinis patikrinimas,
- 07.45-08.00 pusryčiai,
- 08.00-11.30 pasivaikščiojimas kieme ar stadione,
- 12.00-13.00 pietūs,
- 13.00-18.30 pasivaikščiojimas kieme,
- 18.30-19.30 vakarienė,
- 20.30 patikrinimas,
- 21.30 miegas.

Vienam internuotam karininkui išlaikyti dienai Lietuvos Vyriausybė skyrė 4,85 Lt, kareiviui - 4 Lt. Taigi internuotieji lenkų kariai buvo prilyginti Lietuvos kariams. Jiems išlaikyti kiekvieną mėnesį Lietuvos valstybė turėjo skirti daugiau kaip po pusantro milijono litų. Per visą internuotųjų Lietuvoje buvimo laiką jokios pagalbos internuotiesiems išlaikyti Lietuva negavo.

Visą internuotųjų lenkų karių buvimo Lietuvoje laikotarpį jokių ligų epidemijų stovyklose nekilo ir nė vienas internuotasis nemirė dėl ligos, kurią galėjo sukelti netinkamos gyvenimo sąlygos, higienos reikalavimų nesilaikymas ar blogas maistas.

Visų stovyklose mirusių internuotųjų dokumentai, pranešimai apie mirties laiką, priežastis bei palaidojimo vietą, asmeniniai daiktai buvo

perduodami Lietuvos Raudonajam Kryžiui, kuris juos persiųsdavo mirusiojo giminėms⁴².

Internuotųjų stovyklose buvo stengiamasi sudaryti ne tik geras buitines sąlygas, bet, kiek tai įmanoma, tenkinti ir dvasinius poreikius. Visose stovyklose buvo įsteigtos bibliotekos, kurias tvarkė patys internautieji, kiekvieną dieną pristatomi Lietuvos laikraščiai, o nuo 1940 m. sausio internautieji galėjo patys prenumeruoti visus Lietuvos laikraščius ir žurnalus. Stovyklose įrengti radijo imtuvai. Iki 1940 m. sausio leista klausyti visų laidų, tačiau pasirodė, kad išgirstas žinias internautieji ima naudoti įvairiems gandams ir paskaloms skleisti, todėl nuo sausio 4 d. leista klausyti tik Lietuvos radijo laidų. Internautiesiems leista laisvai atlikti religines apeigas. Nuo 1939 m. spalio 5 d. internuotųjų giminės galėjo su jais pasimatyti.

Visose internuotųjų stovyklose apsilankė Finansų ministerijos valdininkai ir iškeitė internuotųjų turėtus zlotus į litus. Tačiau ne visi internautieji tuo pasinaudojo, nes nemažai internuotųjų, atsiliepdami į „Kurjer Wilenski“ redaktoriaus Stankievičiaus (Stankiewicz) raginimus, zlotus laikė iki „greito didžiosios Lenkijos atkūrimo“⁴³.

Internautiesiems buvo leista rašyti ir gauti laiškus, o nuo 1939 m. spalio 20 d. - ir į užsienį, tačiau jie buvo cenzūruojami. Kad lengviau būtų cenzūruoti, internautiesiems buvo leista rašyti tik atvirlaiškius iki 10 eilučių, nes ilgi laišakai būtų labai pasunkinę cenzūruotojų darbą ir jie gana ilgai nebūtų buvę išsiųsti⁴⁴.

Susirašinėjimas buvo labai intensyvus. Nuo 1939 m. lapkričio 1 d. iki 1939 m. gruodžio 31 d. buvo išsiųsta į užsienį 19 700 laiškų, iš užsienio gauta 22 325 laišakai. Lietuvoje gyvenantiems giminėms išsiųsta 12 125 laišakai, iš stovyklos į stovyklą – 1 998⁴⁵.

Nuo 1940 m. balandžio 8 d. buvo uždrausta susirašinėti internautiesiems, esantiems skirtingose stovyklose. Prireikus susirašinėti buvo ga-

⁴² Aplinkraštis internuotųjų stovyklų komendantams//LVA.- F. 1413.- Ap. 1.- B. 2.- L. 81.

⁴³ Internuotųjų stovyklų štabo viršininko 1940 m. gegužės 4 d. raštas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 72.

⁴⁴ Internuotųjų stovyklų viršininko 1939 m. lapkričio 10 d. raštas internuotųjų stovyklų komendantams//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 141.

⁴⁵ Internuotųjų lenkų susirašinėjimo duomenys//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 14.- L. 10-11.

lima tik per stovyklų komendantus⁴⁶. Tai buvo padaryta dėl to, kad taip internautieji keisdavosi informacija, derino savo veiksmus ir pan.

Lietuvių karių, saugojusių internuotuosius, požiūris į juos iš esmės liko toks pats kaip ir internavimo metu. Labai taikliai tai galima pailiustruoti I internuotųjų stovyklos Suvalkų Kalvarijoje komendanto mjr. P.Jakšto raporto internuotųjų stovyklų viršininkui žodžiais:

“Įvairūs stovyklos pareigūnai, tiek civiliai tarnautojai, tiek kariai, tuoj pradeda draugauti su lenkais, girtuokliauja, kortuoja, atneša degtinės, išneša laiškus ir t.t. /.../ Nežinau, ar dėl visur reiškiamos lenkams užuojautos, ar dėl nepaprasto lenkų sugebėjimo šokinėti, daugelis mūsų žmonių pasidaro lenkų tarnais. Kiek galėdamas aš savo valdiniams draudžiu ir baudžiu, tačiau tai labai mažai tepadeda. Kai kas net drįsta pasiteisinti, kad bendrauti su internuotaisiais niekur nėra oficialiai draudžiama”⁴⁷.

Tokia ar panaši padėtis buvo ir kitose internuotųjų stovyklose. 1940 m. sausio mėn. internuotųjų stovyklų viršininko padėjėjas priekaištavo VI internuotųjų stovyklos Ukmergėje komendantui, kodėl šis išleidžia internuotuosius į miestą netgi be jokios apsaugos pirkti įvairių prekių, į kavines išgerti kavos ar į valgyklą bei restoranus⁴⁸.

Tačiau ir po šių priekaištų padėtis nepasikeitė. Maža to, keletą internuotųjų žmonos išsinuomojo namą Ukmergėje, kur internautieji lankydavosi visai laisvai, be jokių palydovų⁴⁹.

7. ANTILIUETUVIŠKA INTERNUOTŪJŲ LENKŲ VEIKLA

Deja, internuoti lenkų kariai (daugiausia karininkai), nevertindami Lietuvos simpatijų jiems, greitai išplėtojo gana plačią antilietuvišką veiklą. Tai, matyt, galima paaiškinti tuo, kad savo vaisius davė 19 metų trukusią antilietuvišką propagandą. Pereidami per Lietuvos sieną daugelis lenkų

⁴⁶ Internuotųjų stovyklų viršininko 1940 m. balandžio 8 d. įsakymas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 3.- L. 27.

⁴⁷ Mjr. Jakšto 1940 m. sausio 15 d. raštas Internuotųjų stovyklų štabo viršininkui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 249.

⁴⁸ Internuotųjų stovyklų viršininko padėjėjo 1940 m. sausio 8 d. raštas VI-osios internuotųjų stovyklos komendantui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 272.

⁴⁹ Policijos Ukmergės nuovados viršininko 1940 m. kovo 6 d. pranešimas Ukmergės apskrities policijos vadui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 97.

karininkų nuoširdžiai manė ir aiškino kareiviams, kad Lietuvoje juos į savo globą paims Prancūzijos pasiuntinybė ir tuojau išsiųs į Prancūziją. Tačiau kai paaiškėjo, kad tai neįmanoma, daugelis karininkų, ypač jaunesniųjų, ėmė tuo kaltinti Lietuvos vyriausybę, o ne tarptautines konvencijas.

Karininkams, ypač jaunesniesiems, buvo nepriimtina tai, kad Lenkijoje užėmę išskirtines pozicijas, Lietuvoje buvo traktuojami kur kas žemiau ir Lietuvos interuotųjų stovyklų administracija didelio skirtumo tarp karininkų ir eilinių nedarė, o elgėsi taip, kaip buvo įprasta Lietuvos kariuomenėje.

Karininkai, ypač jaunesnieji, vis dar tikėjo greita Anglijos ir Prancūzijos pergale ir “didžiosios Lenkijos” atkūrimu su visomis iki karo jai priklausiusiomis žemėmis. Vilniaus ir Vilniaus krašto sugražinimas Lietuvai jiems buvo nepriimtinas. Todėl buvo skleidžiami gandai, kad Lenkija bus greitai atkurta ir Lietuva taps sudedamąja tos “didžiosios Lenkijos” dalimi. Tačiau Vilnių gražinus Lietuvai, kai kurie vyresnieji karininkai stovyklų vadovybei pareiškė sveikinimus ir savo pasitenkinimą tuo. Tai daugiausia buvo karininkai, kilę iš Vilniaus ir Vilniaus krašto. Jie tikėjosi, kad prijungus Vilnių prie Lietuvos, iš stovyklų bus paleisti ir sugriš į namus⁵⁰. Vėliau jų viltys pasiteisino.

Interuotieji, nepaisydami draudimo, rinkosi savo stovyklų “viršininkus”, kurie stengėsi užmegzti ryšius su vietos lenkais, kad šie pasirūpintų jų šelpimu, paimtų pas save, padėtų pabėgti ir pan. Tokiais “viršininkais” buvo išrinkti: Rokiškio stovykloje – plk. A.Kmeta, Palangos - plk. Pavlikas (Pawlik)⁵¹, Kulautuvos - brig. gen. Pšezdieckis. Tarp jo ir stovyklos administracijos nuo pat pirmų dienų prasidėjo konfliktai, nes stovyklos komendantas Pšezdieckio “įgaliojimų” nepripažino. Tačiau Pšezdieckio organizuojami išpuoliai prieš stovyklos komendantą patyrė visišką fiasko, sukeldami jaunesniųjų karininkų pašaipas ir anekdotus. Gelbėdamas savo autoritetą, generolas pasiprašė jį perkelti į Suvalkų Kalvarijos stovyklą. 1939 m. lapkričio 11 d. jo prašymas buvo patenkintas. Naujas stovyklos “viršininkas” plk. Šmitas (Schmidt), anksčiau aktyviai rėmęs generolo veiksmus, vengdamas daryti tas pačias klaidas į konfliktus su stovyklos administracija nėjo⁵².

⁵⁰ III-osios interuotųjų stovyklos viršininko 1939 m. spalio 17 d. raštas Internuotųjų stovyklų viršininkui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 262.

⁵¹ Internuotųjų stovyklų štabo viršininko 1939 m. spalio 3 d. raštas Internuotųjų stovyklų komendantams//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 337.

⁵² IV-osios interuotųjų stovyklos komendanto raportas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 114-115.

Suvalkų Kalvarijoje gen. Pšezdzieckiui sekėsi kur kas geriau. Jis ten faktiškai tapo neoficialiu stovyklos “viršininku”, kurio nuomonę gerbė visi stovykloje esantys internautieji.

Siekdamas išlaikyti internautuosius savo valdžioje, jis nepaklusniesiems nuolat grasino karo lauko teismu. Jo įtaka ypač buvo jaučiama internautiesiems išvykstant į SSRS ir Vokietiją. Jeigu jis nebūtų uždraudęs išvykti, būtų išvykę arti 300 internautų, o jo draudimui nepakluso tik 59.

Į Vokietiją jis leido vykti karininkams, vyresniems kaip 45 metų. O iš ketinusių išvykti vos ne 500 karininkų, oficialiai norą pareiškė tik 154.

Paleidžiamus iš stovyklos generolas instruktavo, kaip jie turi elgtis ir ką veikti ateityje⁵³.

Apskritai Suvalkų Kalvarijos stovykloje laikomų lenkų karininkų elgesys lietuviams buvo sunkiai suprantamas. Pavyzdžiui, 1940 m. vasario 29 d. URM tarnautojas Povilas Gaučys, komandiruotas į Suvalkų Kalvarijos stovyklą, rašė: “Arčiau pasižiūrėjus į internautų karininkų gyvenimą S.Kalvarijoje, atrodo, lyg jie būtų bepročiai ar vaikai. Nieko nedirbdami, jie laiką praleidžia ginčydamiesi, ką karui pasibaigus reikės daryti su Lietuva. Vieni jų siūlo tiesiog Lietuvą prijungti prie Lenkijos, kiti - labiau liberalesni, mano, kad Lietuvai reikėtų duoti autonomiją, paliekant ją Lenkijos ribose.

Tuo nepasitenkindami, jie jau suspėjo iš savo tarpo paskirti būsimai provincijai pareigūnus: apskričių komendantus, teisėjus, inžinierius etc. Ir dabar pešasi dėl vietų, girdi, anas kapitonas paskirtas Marijampolės komendantu, o aš pulkininkas - Kalvarijos”⁵⁴.

Buvo stengiamasi, ir gana sėkmingai, užmegzti ryšius su antilietuviškomis organizacijomis, veikiančiomis Vilniaus krašte. Į stovyklas, ypač Rokiškio, kur buvo laikomi karininkai, buvo pradėti gabenti ginklai, rašomi įvairūs niekuo nepagrįsti skundai įvairioms tarptautinėms organizacijoms. Reikia pažymėti, kad į tuos jų skundus mažai kas kreipė dėmesio, tačiau Lenkijos vyriausybė emigracijoje šiais skundais operavo propagandos tikslais, todėl prieš tokius skundėjus teko imtis griežtų priemonių. Už panašius skundus ir Lietuvos valstybės įžeidimą internautieji plk.

⁵³ I-osios internautų stovyklos komendanto 1940 m.vasario 25 d. raportas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 177.

⁵⁴ P.Gaučo 1940 02 29 pro memoria//LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2291.- L. 32.

B.Adamovičius (B.Adamowicz) ir karo kapelionas M.Aronovičius (M.Aronowicz) buvo atiduoti į teismą, kiti griežtai įspėti⁵⁵.

Aktyviausiai antilietuvišką veiklą plėtojo iki 1939 metų rugsėjo Vilniuje prieš Lietuvą veikę žvalgybos karininkai, kurių buvo internuota per 40, Vilniaus krašto policininkai, taip pat kai kurie aukštieji karininkai. Tai papulkininkis K.Piaseckis (K.Piasecki), mjr. M.Bucharas (M.Buchard), kpt. K.Levandovskis (K.Lewandowski), kpt. A.Jakubovičius (A.Jakubowicz), kpt.S.Laurentovskis (S.Laurentowski), kpt. J.Pieliarskis (J.Pieliarski), kpt. E.Sobkovičius (E.Sobkowicz), kpt. L.Rodomskis (L.Rodomski), kpt. V.Veihertas (W.Weyhert), Vilniaus slaptos policijos viršininkas kpt. Jasinskis (Jasinski), poručikas M. Sventožeckis (M.Swiętorzecki) ir kt. Be to, reikia pažymėti, kad į Lietuvą atbėgo beveik visi Vilniaus slaptosios policijos bei žvalgybos pareigūnai, beveik visa viešoji policija su komisaru Valčėku.

Iš viso iki 1939 m. rugsėjo 1 d. aktyviai veikusių prieš Lietuvą ir žiauriu elgesiu su Vilniaus krašto lietuviais pagarsėjusių pareigūnų buvo internuota per 60⁵⁶. Jie buvo laikomi 7-ojoje internuotųjų stovykloje.

Kai kuriems internuotiesiems pavyko užmegzti ryšius su anglų ir prancūzų žvalgybomis. Buvo užfiksuota, kad 1939 m. gruodžio mėn. į Rokiškio internuotųjų stovyklą buvo atvykęs kažkoks Anglijos pasiuntinybės valdininkas. Buvo spėjama, jog jis aukštesniems lenkų karininkams atgabeno suklastotus dokumentus, kad tie tokiu būdu galėtų išvykti į užsienį⁵⁷.

Anglų ir prancūzų žvalgybininkų veikla buvo užfiksuota ir kitur. Dėl to Lietuvos valdžia labai rimtai buvo perspėta Vokietijos Gestapo Rytprūsių pareigūnų⁵⁸. Jie Lietuvos pareigūnams pranešė, kad kai kurie lenkų karininkai glaudžiai bendradarbiauja su Prancūzijos pasiuntinybės Kaune darbuotoju ltn. Pichtonu.

⁵⁵ Internuotųjų stovyklų štabo 1940 m gegužės 4 d. raštas karo prokurorui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 57.

⁵⁶ Kariuomenės štabo II skyriaus raštai Internuotųjų stovyklų štabo viršininkui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 29, 61-65.

⁵⁷ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Panevėžio apygardos biuletenis Nr. 3.

⁵⁸ Valstybės saugumo departamento biuletenis. Nr. 328.- K., 1939, gruodžio 30. //LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L.277-278.

Gestapo pateikta informacija pasitvirtino. Gruodžio 19 d. buvo sulaukta lenkų karininkas A. Janickis ir jo bendrininkas J. Aušra. Gruodžio 22 d. Vilniuje buvo sulaukta du asmenys, verbavę žmones šnipinėti. Tai pabėgę iš internuotųjų stovyklų M. Okuličius-Kazarinas ir K. Telševskis⁵⁹.

Gana plačiai antilietuvišką propagandą varė internuotieji karo kapelionai, kurių buvo per 20. Jiems buvo leista laisvai lankyti visus internuotuosius. Tuo pasinaudodami, jie tapo internuotųjų ryšininkais, perduodavo įvairias žinias ir pan. Tuo ypač pasižymėjo kunigas Kalakovskis (Kalakowski). Kai kurie kapelionai atsisakydavo atlikti pastoracinį darbą ir reikalavė, kad už tai jiems būtų mokama. Kapelionai V. Godlevskis (W. Godlewski) ir Varakomskis (Warakomski) net du kartus pabėgo iš internuotųjų stovyklos. Trys Kulautuvoje laikomi kapelionai buvo demaskuoti kaip pagrindiniai internuotųjų pabėgimų organizatoriai. Gana plačiai antilietuvišką propagandą karo kapelionai varė pamaldų metu. Dar 1939 m. lapkričio pradžioje Kauno archyviskupas internuotuosius aptarnaujantiems kunigams ir karo kapelionams uždraudė sakyti patriotinius pamokslus, giedoti patriotines lenkų giesmes bei dainas, tačiau šis draudimas buvo visai pažeidžiamas, todėl nuo 1940 m. vasario internuotųjų stovyklų viršininkas įsakė kontroliuoti sakomų karo kapelionų pamokslų turinį⁶⁰.

Dėl aukščiau išdėstytų priežasčių buvo planuojama lenkų karo kapelionus, kai internuotųjų skaičius sumažės, iš Lietuvos išsiųsti⁶¹, tuo labiau kad tarp internuotųjų kapelionų buvo ir Vilniaus įgulos karo kapelionas Liorencas (Liorenc), vienas iš aktyviausių 1938 m. kovo antilietuviškos isterijos kurstytojų.

Tuo tarpu beveik visi eiliniai lenkų kariai buvo lojalūs Lietuvai. Jų nuomone, lietuviai buvo daug teisingesni ir rūpestingesni nei jų pačių karininkai⁶². Dėl Lenkijos pralaimėjimo jie kaltino sąjungininkus, kurie juos apgavo, bei savo karininkus, kurie nesugebėjo sutvarkyti mobilizuotos kariuomenės ir jai vadovauti.

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Internuotųjų stovyklų viršininko 1940 m. vasario 3 d. įsakymas //LVA.- F. 300.-Ap. 1.- B. 3.- L. 41.

⁶¹ Internuotųjų stovyklų štabo raštas Vyriausiajam Lietuvos karo kapelionui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 46.

⁶² IV internuotųjų stovyklos komendanto 1940 m. vasario 1 d. raportas Internuotųjų stovyklų štabo viršininkui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 191.

8. INTERNUOTŪJŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ PROBLEMOS

Iš pradžių visi internuotieji buvo laikomi kartu, tačiau bijant nesutarimų tarp internuotųjų lenkų ir vokiečių tautybės Lenkijos karių 1939 m. spalio pradžioje krašto apsaugos ministro įsakymu vokiečių tautybės Lenkijos kariai buvo atskirti⁶³. Tada internuotųjų stovyklose beveik iš karto prasidėjo nesutarimai tarp internuotųjų lenkų ir ukrainiečių. Ukrainiečiai ir Lenkijoje visą laiką buvo engiami. Tas pats pasikartojė ir stovyklose. Be to, ukrainiečiai buvo rytų apeigų katalikai ir lenkai jiems ėmė trukdyti atlikti religines apeigas, todėl ir ukrainiečius nuo lenkų teko atskirti.

Nesutarimai taip pat prasidėjo tarp eilinių ir karininkų. 1939 m. spalio 25 d. Rokiškio internuotųjų stovykloje įvyko riaušės. Tą dieną į Rokiškio dvaro rūmus, kur gyveno karininkai, buvo atkelta kareivių ir kariūnų. Paruoštos daržinėje patalpos jų netenkino, todėl jie liko nakvoti lauke. Tarp kariūnų ir kareivių prasidėjo konfliktas. Kariūnai į kareivius pradėjo mėtyti akmenis. Po kiek laiko akmenis pradėjo mėtyti ir dvaro rūmuose buvę karininkai - norėjo išprovokuoti kareivius, esą tai daro lietuvių sargyba. Po to karininkai ėmė šaudyti į lietuvių sargybinius. Karininkai iš Lietuvos sargybinių bandė pagrobti kulkosvaidį, todėl sargybiniams teko atidengti ugnį. Vienas karininkas buvo peršautas ir po kiek laiko mirė.

Šiuose neramumuose dalyvavo apie 1100 internuotųjų lenkų.

Maištą numalšinus, lenkų karininkai ėmė grasinti, kad kitą kartą jie geriau pasiruoš ir nuginkluos lietuvių sargybą. Bijant naujo sukilimo, stovyklos apsauga buvo sustiprinta pasitelkus šaulius⁶⁴.

Nesutarimai vyko ir kitose stovyklose, todėl eiliniai nuo karininkų buvo atskirti - karininkai apgyvendinti Suvalkų Kalvarijos stovykloje.

1940 m. sausį eilinius policininkus teko atskirti nuo karininkų, nes padėtis tapo tokia, kad karininkai net pradėjo bijoti eiti pietauti į virtuvę⁶⁵.

⁶³ Internuotųjų stovyklų štabo viršininko 1939 m. spalio 7 d. aplinkraštis//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 6.- L. 104.

⁶⁴ Rokiškio apskrities komendanto 1939 spalio 26 d. raportas I pėstininkų divizijos vadui// LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 152.

⁶⁵ IV-osios internuotųjų stovyklos komendanto 1940 m. sausio 14 d. raportas//LVA.- 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 257.

Matyt, viena iš tokių nenormalių karininkų ir eilinių santykių priežasčių buvo lenkų karininkų bjaurėjimasis darbu, noras, kad viską jiems padarytų ordonansai - kareiviai. Pastarieji už tai ir nekentė karininkų ir, susidarius naujoms sąlygoms, stengėsi atkeršyti už patirtą pažeminimą.

Vienose stovyklose karininkai, bijodami agresyviai nusiteikusių kareivių, patys prašėsi kaip galima greičiau juos išvežti į atskirą, tik karininkams skirtą stovyklą, o Rokiškio stovykloje buvę karininkai, naudojęsi didele grafo J.Pšezdzieckio globa, sužinoję, kad bus perkelti į Suvalkų Kalvariją, beveik visi "susirgo", kad nereikėtų išvykti⁶⁶.

Be to, reikia pažymėti, kad buvo jaučiamas gana didelis antagonizmas tarp patriotiškai nusiteikusių jaunesniųjų karininkų ir vyresniųjų karininkų, kurie buvo atvirai kaltinami ir niekinami už Lenkijos pralaimėjimą⁶⁷.

Visus 1939 m. internuotieji lenkai, ypač karininkai, palyginti dažnai girtuokliavo. Nors alkoholinius gėrimus internuotiesiems pardavinėti buvo draudžiama, tačiau, kol internuotieji turėjo pinigų, vietos gyventojai jiems sugebėdavo pristatyti svaigalų. Girtuokliavimas, triukšmas, peštynės labai sumažėjo atšventus Naujuosius, 1940, metus, nes pasibaigus turimiems pinigams, pasibaigė ir svaigalai.

Iškeldinimu į vieną stovyklą jaunesnieji karininkai buvo nepatenkinti, nes toks perkėlimas nutraukė jų užmegztus slaptus ryšius, pasunkino ryšius su slaptosiomis Vilniaus krašte veikiančiomis organizacijomis. Be to, kadangi jų santykiai su eiliniaisiais buvo geresni nei vyresniųjų karininkų, buvo nepatenkinti, kad praras jiems savo įtaką⁶⁸.

Tuo tarpu eiliniai lenkų kariai tuo, kad iš stovyklų buvo iškeldinti karininkai, buvo patenkinti. Jų nuomone, kai stovyklose neliko lenkų karininkų, jų gyvenimas pagerėjo, nes jiems vadovavę lietuviai karininkai ir puskarininkiai buvo teisingesni ir rūpestingesni negu buvę jų viršininkai⁶⁹.

⁶⁶ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Panevėžio apygardos biuletenis. Nr. 3.

⁶⁷ Internuotųjų stovyklų štabo 1939 m. lapkričio 30 d. raštas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 314.

⁶⁸ Internuotųjų stovyklų komendanto 1940 m. vasario 1 d. raportas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 191.

⁶⁹ IV-osios internuotųjų stovyklos viršininko 1940 m. vasario 1 d. raštas Internuotųjų stovyklų viršininkui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 191.

9. TARPTAUTINIŲ ORGANIZACIJŲ DĖMESYS INTERNUOTIESIEMS

Internuotųjų laikymo sąlygas nuolat kontroliavo Anglijos pasiuntinybės Kaune darbuotojai. Be to, buvo atvykę keletas tarptautinių organizacijų atstovų. 1939 m. spalio mėn. net du kartus į Lietuvą buvo atvykę Raudonojo Kryžiaus draugijos tarptautinės sąjungos generalinis sekretorius M.Davis. Jis, apžiūrėjęs visas internuotųjų stovyklas, liko patenkintas rastąja tvarka. Oficialiems Lietuvos valdžios atstovams jis pareiškė, kad toks lietuvių savo buvusių priešų traktavimas daro užsieniui kur kas didesnę įspūdį, negu lietuviai mano, ir tai nebus pamiršta⁷⁰.

1940 m. vasario 1 d. Kauno V ir VI forto, taip pat Ukmergės internuotųjų stovyklose lankėsi Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus atstovas Favre⁷¹. 1940 m. sausio-kovo mėn. buvo atvykę Krikščioniškosios jaunimo draugijos “Young Men’s Christian Association” atstovai Finas Hovas (Finn Hov), Treisis Strongas (Tracy Strong) ir Lapinšas (Lapinš). Jų tikslas buvo iširti kultūrinę internuotųjų padėtį, susitarti dėl galimybės teikti jiems dvasinę ir kultūrinę pagalbą. Šios organizacijos atstovams buvo suteikta visiška veiklos laisvė⁷².

10. INTERNUOTŪJŲ SKAIČIAUS MAŽĖJIMAS

Pasirodžius Lietuvoje internuotiems lenkų kariams, prašydamas apsvarstyti jų padėtį Lenkijos karinis atašė plk. Mitkievičius (Mitkiewicz) kreipėsi į Prancūzijos karinį atstovą Kaune. Prancūzai pasiūlė internuotuosius mažomis grupėmis siųsti į Prancūziją. Tačiau tai buvo sunkus kelias, kuris turėjo eiti per Latviją, Estiją arba Suomiją, Švediją, Norvegiją. Todėl apie masinį išvykimą negalėjo būti nė kalbos. Be to, vieno kario kelionės kaina buvo apie 50 JAV dolerių. Tokiomis sąlygomis galėjo išvykti apie 200 karių.

⁷⁰ M.Davis lankė internuotųjų stovyklas//Vakarinis Lietuvos aidas.- 1939, spalio 23.

⁷¹ LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2182.- L. 290.

⁷² Ten pat.- L. 218, 230.

Nuo 1939 m. rugsėjo 10 d. iki spalio 15 d. užsienio pasus bei Prancūzijos ir Anglijos vizas gavo apie 400 lenkų karių, tačiau išvažiavo tik apie 150 žmonių. Ypač nenoriai vizas duodavo Švedija. Ji vizų skaičių apribojo iki 12 per parą, o tranzitines vizas Lenkijos kariams išduodavo tik tada, jei jie turėjo visų kitų šalių vizas bei kelionei reikalingus dokumentus⁷³.

Dalis internuotųjų, ypač prijungus prie Lietuvos Vilnių ir Vilniaus kraštą, tikėjosi, kad jie bus paleisti iš karto. Tie internuotieji, kurie turėjo Lietuvoje giminių bei pažįstamų, taip pat tikėjosi, kad bus greitai paleisti. Tačiau iš karto Lietuvos Vyriausybė to daryti negalėjo, nes karas tebevyko, o pagal Hagos konvenciją internuotieji galėjo būti paleisti tik jam pasibaigus. Apie tai 1939 m. spalio 3 d. stovyklų viršininkams buvo įsakyta pranešti internuotiesiems⁷⁴.

Kai kuriuos internuotuosius išleisti gyventi pas Lietuvos piliečius atsisakyta dar ir todėl, kad buvo išsiaiškinta, jog Lietuvos dvarininkai bei ūkininkai lenkai agituojami ir netgi verčiami, grasinant įvairiomis bausmėmis, paimti iš stovyklų internuotuosius lenkų karininkus. Pasipylė prašymai, tačiau nebuvo prašoma išleisti nė vieno kareivio, o vien tik karininkai. Buvo nutarta laikinai neišleisti nieko⁷⁵.

Išimtyms buvo daromos tiktai neabejotiniems lietuviams. Juos paleidžiant tarpininkavo giminės bei Užsienio lietuviams remti draugija, kurios narys spalio pradžioje apsilankė visose stovyklose ir atrinko iš internuotųjų tarpo lietuvius. Jie stovyklose slapta buvo perrengti civiliais drabužiais ir paleisti, kitiems internuotiesiems paskelbus, kad perkelti į kitas stovyklas⁷⁶.

Atsižvelgiant į prašytojo asmenybę, vienas kitas prašymas buvo patenkintas. Pvz., prof. Z.Žemaičio prašymu buvo paleistas mjr. S.Svichovskis, dr. J.Šliūpo - V.Gilevičius ir Janinos Pilsudskos prašymu - J.Gečevskis ir kt⁷⁷.

Tačiau norėdama sumažinti internuotųjų skaičių, Lietuvos Vyriausybė dar 1939 m. spalio mėn. priėmė sprendimą:

⁷³ Raštikis S. Įvykiai ir žmonės.- T. 3.- P. 490.

⁷⁴ Internuotųjų stovyklų štabo 1939 m. spalio 3 d. aplinkraštis//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 337.

⁷⁵ Internuotųjų stovyklų viršininko 1939 m. spalio 5 d. raportas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 311.

⁷⁶ Internuotųjų stovyklų štabo viršininko 1939 m. spalio 6 d. aplinkraštis//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 329.

⁷⁷ LVA.- f. 300.- Ap. 1.- B. 9.- L. 20, 47, 48, 101.

1. Paleisti iš stovyklų internuotuosius, kilusius iš Vilniaus krašto.
2. Gražinti į SSRS internuotuosius, kilusius iš SSRS okupuotų Lenkijos sričių.

3. Gražinti į Vokietiją internuotuosius, kilusius iš Vokietijos okupuotų Lenkijos sričių.

Apie šį sprendimą Lietuvos Vyriausybė pranešė Lietuvos pasiuntiniams Berlyne, Maskvoje, Paryžiuje ir Londone, įpareigodama su šiuo sprendimu supažindinti tų šalių vyriausybes ir sužinoti jų nuomonę.

Į Lietuvos pasiuntinio Berlyne paklausimą Reicho vyriausybė atsakė:

1. Ji nieko neturinti prieš, jog būtų paleisti internuotieji, kilę iš Vilniaus krašto.

2. Ji neprieštarauja perdavimui SSRS tų internuotųjų, kurie yra kilę iš SSRS atitekusių sričių.

3. Ji sutinka priimti vokiečių kilmės internuotuosius karius, o dėl kitų internuotųjų, kilusių iš Vokietijos valdomų sričių, pareiškė, kad tuo tarpu negalinti jų priimti, bijodama sudaryti precedentą, kuriuo galėtų pasinaudoti kitos valstybės, pvz., Vengrija ir Rumunija.

SSRS vyriausybė atsakė sutinkanti priimti internuotuosius, kilusius iš Vakarų Gudijos bei Vakarų Ukrainos, tačiau tik tuos, kurie pareiškė tokį norą. Ji taip pat neprieštaravo dėl internuotųjų, kilusių iš Vilniaus krašto, paleidimo.

Prancūzijos vyriausybė atsakė sutinkanti su internuotųjų, kilusių iš Vilniaus krašto, paleidimu, bei internuotųjų, kilusių iš Vakarų Gudijos bei Vakarų Ukrainos, perdavimu SSRS, tačiau nurodė, jog galėtų būti perduoti tik tie, kurie panorėtų išvykti laisva valia. Dėl internuotųjų perdavimo Vokietijai, Prancūzijos užsienio reikalų ministerija irgi neprieštaravo, bet kėlė tą pačią laisvo noro sąlygą.

Britų užsienio reikalų ministerijos atsakymas nuo Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos atsakymo skyrėsi tik tuo, kad ji abejojo galimybe perduoti internuotuosius Vokietijai, nes esą nėra garantijos, kad Vokietija nepanaudos jų kuriems nors darbams prieš sąjungininkus, pvz., apkasams kasti ar panašiai⁷⁸.

Tačiau buvo iškilusi ir kita, priešinga problema. Hagos konvencija nedraudė iš stovyklų paleisti dimisijos karius. Tokių buvo ne taip jau ma-

⁷⁸ J.Montvilos, URM referento, 1940 m. kovo 29 d. Pro memoria internuotųjų ir atbėgėlių reikalų/LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2280.- L. 56.

žai. Šia teise iš dalies pasinaudojo iš Vilniaus krašto kilę kariai, tuo tarpu iš kitų Lenkijos rajonų kilę senyvo amžiaus karininkai atsisakydavo rašyti pareiškimus, kad jie kaip dimisijos kariai būtų paleisti iš stovyklų, nes paleisti iš stovyklų neturėjo kur kreiptis, todėl geriau sutikdavo likti jose⁷⁹.

10.1. Internuotųjų išvykimas į SSRS

Toliau vykstant deryboms su SSRS, 1939 m. lapkričio 11 d. buvo sutarta, kad SSRS atsiųs į Lietuvą komisiją, kuri priims norinčius grįžti į savo gimtąsias vietas internuotuosius. 1939 m. lapkričio 17 d. į Lietuvą atvyko sutarta komisija, vadovaujama G.Petrovo. Į ją dar įėjo S.Glebovas ir B.Kutjinas bei komisijos įgaliotiniai V.Smirnovas ir D.Smolskis⁸⁰.

Prieš atvykstant komisijai, internuotųjų stovyklų administracija surašė visus norinčius grįžti. Užsiregistravo 1729 internuotieji.

4 lentelė

Internuotųjų stovyklose laikomų karių ir civilių, kilusių ir panorusių grįžti į SSRS priklausomą Lenkijos dalį, S A R A Š A S

Karių laipsniai	lietuviai	gudai	rusai	žydai	lenkai	kt.tautybių	iš viso
karininkai	-	-	-	1	84	-	85
puskari-ninkiai	2	12	-	1	399	2	417
kareiviai	9	16	2	22	924	7	1080
policininkai	-	4	-	1	69	2	76
civiliai	-	3	-	-	62	-	71
iš viso	11	136	2	25	1544	11	1729

Lentelė sudaryta pagal: LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2183.- L. 129.

⁷⁹ I internuotųjų stovyklos komendanto 1939 m. gruodžio 31 d. raštas/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 282

⁸⁰ SSRS pasiuntinybės 1939 m. lapkričio 17 d. raštas/LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2183.- L. 124.

Tačiau dar neatvykus SSRS komisijai, atsisakė išvykti 62 lenkų tautybės internautieji.

SSRS komisiją lydėjo Internautų stovyklų štabo viršininkas plk. lt. A.Šurkus. Komisija internautuosius priėmė:

Birštone - lapkričio 18-21 d.,

Ukmergėje - lapkričio 22-26 d.,

Palangoje - lapkričio 27-gruodžio 1 d.,

Rokiškyje - gruodžio 5-7 d.,

Kulautuvoje - gruodžio 8 d.,

Suvalkų Kalvarijoje - gruodžio 9 d.

SSRS komisija priiminėjo internautuosius ir išduodavo leidimus grįžti į savo šeimas arba į ankstesnes gyvenamąsias vietas visiems be išimties, niekam jokių apribojimų ar suvaržymų nedarydama⁸¹. Buvo skelbiama, kad perėję sieną internautieji nebus talpinami į jokiais stovyklas, bet iš karto galės vykti į pasirinktas gyventi vietas. Tiesa, norintys grįžti apie save turėjo suteikti išsamias žinias⁸².

SSRS komisija priėmė 1706 internautuosius. Lapkričio-gruodžio mėnesiais į SSRS, kaip užfiksuota gruodžio 27 d. protokole, išvyko 1687 internautieji asmenys⁸³.

1940 m. sausio 2 d. į SSRS dar papildomai išvyko 31 žmogus. Turėjo išvykti 32, bet išvykimo dieną internautasis Veličko susirgo ir liko Lietuvoje⁸⁴.

Taigi savo noru į SSRS išvyko 1718 internautų.

10.2. Internautų išvykimas į Vokietiją

Kiek ilgiau užtruko derybos su Vokietijos vyriausybe, kuri iš pradžių buvo sutikusi priimti tik vokiečių kilmės internautuosius. Vėliau sutiko priimti asmenis, tinkančius žemės ūkio darbams, ir tik po didelių Lietuvos diplomatų pastangų pagaliau sutiko priimti karius, kurie buvo paprasti darbininkai, technikai, pramonininkai, perskirtų šeimų narius.

⁸¹ Internautų stovyklų viršininko 1939 m. gruodžio 2 d. raštas Eltos direktoriui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 8.- L. 477.

⁸² Tiems, tiems kurie nori grįžti į SSRS/Lietuvos žinios.- 1938, gruodžio 5.

⁸³ Protokolas apie buvusių lenkų karių, internautų Lietuvoje, gražinimą į Socialistinę Tarybų Respublikų Sąjungą//LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2183.- L. 1.

⁸⁴ Papildomas protokolas//LVA.- F. 383.- Ap. 1.- B. 2183.- L. 2.

Vokiečių komisijos požiūris į karininkus buvo neigiamas. Norinčių grįžti karininkų per visas stovyklas buvo užsiregistravę apie 200, tačiau komisija tepriėmė 12, nes jie buvo vokiečių tautybės.

O vokiečių komisija norėjo priimti visus lenkų internuotuosius ne inteligentus ir reikalavo, jog Lietuvos internuotųjų stovyklų administracija juos “paspaustų, kad jie panorėtų vykti į Vokietiją”⁸⁵.

Kovo 8-10 d. komisija internuotuosius priėmė Rokiškyje, 11-12 d. - Suvalkų Kalvarijoje, 13-14 d. - Ukmergėje. Atvykę į Ukmergės internuotųjų stovyklą komisijos nariai pareiškė, kad panorę vykti į Vokietiją internuotieji iš stovyklos Stablacke bus siunčiami namo į Generalinę guberniją. Ši žinia labai teigiamai paveikė internuotuosius, todėl čia komisija priėmė net 788 internuotuosius⁸⁶.

Policininkus Vokietijos komisija priėmė tik tuos, kurie sutiko dirbti policininkais Generalinėje gubernijoje. Tokių atsirado 95⁸⁷.

Komisija darbą baigė 1940 m. kovo 16 d., tačiau dar baigusi priimti civilius atbėgėlius, papildomai priėmė ir internuotuosius. Iš viso komisija leido grįžti į Generalinę guberniją 1613 internuotųjų.

Vokietija buvo nepatenkinta, kad internuotieji lenkų kariai nenorėjo grįžti į Vokietijos valdomas žemes. 1940 m. kovo 20 d. Lietuvos pasiuntinys Berlyne K.Škirpa buvo iškvieistas pas Vokietijos URM slaptąją patarėją Sehtę (Sehthe), kuris pareiškė nepasitenkinimą “skystais” priimtųjų į Reichą rezultatais. Anot jo, dar yra 4700 lenkų karių, kilusių iš Generalinės gubernijos teritorijos, ir Lietuvos valdžia privalo juos priversti “panorėti” išvykti⁸⁸.

Reikia pažymėti, jog pradėjus internuotųjų, norinčių grįžti į savo namus, esančius naujose Vokietijos ir Sovietų Sąjungos teritorijose, registravimą, visose internuotųjų stovyklose buvo pradėta propaganda, kad visiems internuotiesiems reikia pasilikti Lietuvoje ir laukti, kol bus sutriuškinti vokiečiai. Tada turėsias prasidėti Lenkijos atkūrimas, o Lietuvos lenkai turėsia suvaidinti svarbiausią vaidmenį⁸⁹.

⁸⁵ J.Montvilos, URM referento, 1940 m. kovo 15 d. raštas Lietuvos pasiuntiniui Berlyne K.Škirpai//LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2284.- L. 186-187.

⁸⁶ 1940 m. kovo 16 d. J.Montvilos raštas K.Škirpai//LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2284.- L. 187.

⁸⁷ 1940 006 06 raštas Internuotųjų stovyklų štabui//LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2292.- L. 13.

⁸⁸ K.Škirpos 1940 m. kovo 20 d. raštas//LVA.- F.383.- Ap. 7.- B. 2284.- L. 177.

⁸⁹ I-osios internuotųjų stovyklos viršininko 1939 m. gruodžio 1 d. raportas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 76.

Pasirengusiems išvykti buvo grasinama, kad ateityje jie bus teisiami kaip išdavikai, pabėgę pas savo priešus. Be to, ėmė sklisti kalbos, kad vykti į Prancūziją neapsimoka, nes vyresnieji karininkai, kaip netinkami, aukštesnių vietų negauna⁹⁰.

Į buvusias Lenkijos teritorijas, užimtas Vokietijos ir Sovietų Sąjungos, grįžo daugiausia eiliniai kariai, mat karininkai bijojo, nes iš gaunamų laiškų žinojo, kad Sovietų Sąjungoje buvę karininkai yra suimami, o Vokietijos užimtose teritorijose gyvenimas nuolat blogėja⁹¹.

10.3. Netinkamų karo tarnybai internuotųjų paleidimas

Nuo pat pirmų dienų iškilo problema, kad reikia paleisti sužeistuosius ir pripažintus netinkamais karo tarnybai. Tačiau kad nebūtų pažeisti Lietuvos, kaip neutralios valstybės, įsipareigojimai, šią problemą reikėjo išsiaiškinti tarptautiniu lygiu.

1939 m. lapkričio 21 d. krašto apsaugos ministras brig.gen. K.Mus-teikis kreipėsi į užsienio reikalų ministrą prašydamas išsiaiškinti, kokios sudėties komisija turi nuspręsti, kad internuotasis netinkamas karo tarnybai ir iš stovyklos turi būti paleistas⁹².

1929 m. liepos 27 d. Ženevos konvencijos 68 straipsnis skelbė: “Sunkiai sergančius ir sunkiai sužeistus karo belaisvius kariaujančios šalys, neat-sižvelgdamos nei į jų laipsnį, nei į jų skaičių, pasiųs į jų kraštus, kai tik jie bus kiek pagdyti, kai jų sveikatos būklė leis tai padaryti.

Todėl kariaujančių šalių sudarytosios tarp savęs sutartys, kiek galima greičiau, nustatys sužalojimų ar ligų atvejus, kuriais bus leidžiama tiesio-giai sugražinti į tėvynę arba eventualiai pasiųsti į neutralų kraštą atkusti. Kol bus sudarytas šis susitarimas, kariaujančios šalys galės vadovautis sutarties pavyzdžiu, prijungtu kaipo dokumentu prie šios konvencijos”.

69 straipsnis skambėjo taip: “Prasidėjus karo veiksams, kariau-jančios šalys susitars dėl paskyrimo mišrių medicinos komisijų. Tos komi-sijos bus sudarytos iš trijų narių, kurių du priklausys neutraliam kraštui, o

⁹⁰ IV-osios internuotųjų stovyklos komendanto 1939 m. gruodžio 31 d. raportas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 281.

⁹¹ I-osios internuotųjų stovyklos komendanto 1940 m. kovo 1 d. raportas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 165.

⁹² Internuotųjų dokumentų tikrinimo komisijos išvados//LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2291.- L. 24.

vienas bus paskirtas belaisvius laikiančios valstybės; vienas neutralaus krašto gydytojas pirmininkaus. Šios mišrios medicinos komisijos tirs sergančius ar sužeistus belaisvius ir imsis jų atžvilgiu visų reikiamų žygių.

Tų komisijų nutarimai bus priimami balsų dauguma ir vykdomi trumpiausiu laiku”⁹³.

Lietuvos užsienio reikalų ministerija 1939 m. lapkričio 17 d. kreipėsi į Vokietijos pasiuntinybę Kaune, siūlydama sudaryti tarptautinę komisiją, į kurią būtų paskirti po vieną Lietuvos, Vokietijos ir Latvijos Raudonojo Kryžiaus gydytoją⁹⁴. Tačiau Vokietijos pasiuntinybė tylėjo. 1940 m. sausio mėn. Lietuvos užsienio reikalų ministerija padarė išvadą, kad Lietuvos Vyriausybė neprasilenks su tarptautinėmis taisyklėmis, jei komisiją sudarys iš trijų Lietuvos gydytojų ir jai bus pavesta spręsti, kurie iš sužeistųjų bei sergančiųjų yra repatrijuotini. Komisija savo sprendimuose vadovautųsi 1929 m. Ženevos konvencijos 68 straipsnio numatytu priedu. Asmenys, komisijos pripažinti repatrijuotiniais, nebūtų laikomi internuotais.

Apie šį sprendimą buvo informuota Vokietijos vyriausybė. Rašte buvo reiškiamas įsitikinimas, kad Vokietijos vyriausybė šiam Lietuvos sprendimui pritarė⁹⁵.

Vasario 14 d. iš Lietuvos pasiuntinio Vokietijoje K.Škirpos buvo gautas gana miglotas pranešimas. Iš jo buvo galima suprasti, kad Vokietijos užsienio reikalų ministerija iš esmės tam neprieštarauja ir tikisi, jog tam neprieštaraus ir Vokietijos vyriausybė, jei Vokietijos užsienio reikalų ministerija apie tai tinkamai praneš.

Atsižvelgus į šį pranešimą, buvo sudaryta komisija. Į ją paskirti: pirmininkas - sanitarijos plk.ltn. J.Trečiokas, nariai - VII internuotųjų stovyklos komendantas plk. ltn. V.Kazlauskas, trečią buvo numatyta skirti gydytoją iš tos stovyklos, kurioje dirbs komisija.

Komisija darbą pradėjo 1940 m. vasario 17 d.

Per visą internuotųjų buvimo Lietuvoje laiką pripažinta netinkamai karinei tarnybai 1100 internuotųjų. Tai daugiausia buvę karininkai. Gydytojų komisijai kėlė nuostabą, kad į kariuomenę buvo mobilizuoti invalidai ir pusiau invalidai, tarp jų daug kurčių, aklių viena akimi ir pan. Tuo tarpu kareivių sveikata buvo kur kas geresnė.

⁹³ LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2291.- L. 2-3.

⁹⁴ 1939 m. lapkričio 17 d. raštas Vokietijos pasiuntinybei Kaune//LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2291.- L. 2-3.

⁹⁵ 1940 m. sausio 30 d. URM Politikos departamento direktoriaus raštas Lietuvos pasiuntiniui Berlyne//LVA.- F. 383.- Ap. 7.- B. 2291.- L. 13-14.

10.4. Internuotųjų, pripažintų Lietuvos piliečiais, paleidimas

Lapkričio 18 d. internuotiesiems buvo pranešta, kad, gražinus Lietuvai Vilniaus kraštą, visi internuotieji, turintys teisę gauti Lietuvos pilietybę, bus paleidžiami jiems parašius prašymą, adresuotą Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento direktoriui, gauti Lietuvos piliečio pasą.

Deja, nuo pat pirmos dienos prasidėjo agitacija prieš tai, kad būtų priimama Lietuvos pilietybė. Padavusieji pareiškimus buvo šantažuojami, netgi sumušami, todėl pareiškimus teko priiminėti slapta. Iš viso Lietuvos pilietybė buvo suteikta 360 internuotųjų ir jie paleisti iš stovyklų.

10.5. Civilių asmenų paleidimas

Civiliai, kurie turėjo neginčijamus dokumentus, kad tikrai yra civiliai, o ne mobilizuoti į Lenkijos kariuomenę, jau iki spalio 20 d. buvo paleisti. Kiti, kurie buvo šaukiamojo amžiaus ir neturėjo tokių dokumentų, liko stovyklose ir turėjo įrodyti, kad yra civiliai. Vėliau civiliais pripažinti internuotieji 1939 m. gruodžio 20 d. atbėgėlių reikalams tvarkyti komisaro įsakymu išleidžiami iš stovyklų gaudavo atbėgėlio liudijimą, kuriame buvo nurodyta jo apsistojimo vieta ir per 24 val. jie turėjo prisistatyti į policijos nuovadą.

10.6. Medicinos personalo paleidimas

Vadovaujantis Ženevos konvencijos reikalavimais, iki 1940 m. balandžio kaip sanitarijos personalas iš internuotųjų stovyklų taip pat buvo paleista 30 gydytojų ir farmaceutų, 152 gailastingosios seserys.

10.7. Laikinas internuotųjų išleidimas

Tarpininkaujant Lietuvos piliečiams ir pasižadėjus neišvykti, laikinai paleisti 136 internuotieji. Tačiau tai buvo daroma nenoriai ir tik išimtiniais atvejais, nes paleisti internuotuosius dažniausiai prašė lenkų dvarininkai, kurie su internuotaisiais jokių giminystės ryšių neturėjo ir buvo

įtariama, kad tokiu būdu bandoma išlaisvinti internuotuosius, kurie gali kenkti Lietuvos interesams. To neslėpė ir patys internuotieji. Buvo išleidžiami tik pavyzdingo elgesio internuotieji ir, vykdant 1940 m. kovo 29 d. internuotųjų stovyklų viršininko įsakymą, tik Vilniaus krašto gyventojai, jei jie ar jų šeimos Vilniaus krašte savininko ar nuomininko teisėmis valdė nekilnojamąjį turtą. Tam internuotieji turėjo rašyti prašymą, internuotojo giminaičiai pateikti valsčiaus savivaldybės išduotą liudijimą apie internuotojo arba jo šeimos narių valdomą turtą, taip pat metrikų išrašą, iš kurio būtų matyti internuotojo giminystės ryšiai su turto valdytojais. Paleidžiant jie pasirašydavo tokio turinio pasižadėjimą:

“Aš, buvęs Lenkijos karys, laikinai paleistas iš internuotųjų stovyklos..... ir gyvendamas....., pasižadau pildyti visus karinės ir civilinės valdžios reikalavimus, neužsiiminėti jokia prieš Lietuvą nukreipta veikla, registruotis vietos policijoje ir be jos žinios niekur iš gyvenamosios vietos nepasitraukti”⁹⁶.

Lietuvą okupavus bolševikams, 1940 m. liepos 9 d. šiuos paleistuosius, jeigu jie nebuvo priėmę Lietuvos pilietybės, policijai buvo įsakyta pristatyti į internuotųjų stovyklą Kaune⁹⁷.

Tačiau šis įsakymas įvykdytas nebuvo, nes dalis laikinai paleistųjų internuotųjų pasislėpė. Nebuvo rasti V.Virionas (W.Wirion), poručikas S.Krajovskis-Kekelis (S.Krajowski-Kekel), poručikas A.Jablonskis (A.Jablonski), podporučikas V.Dambrauskas, papulkininkis V.Pranievičius (W.Praniewicz), H.Levandovskis (H.Lewandowski) ir kt⁹⁸.

Oficialiai iš internuotųjų stovyklų buvo paleista iš viso apie 5600 internuotųjų.

10.8. Išleidimas atostogų

Lietuvos piliečiams tarpininkaujant ir laiduojant, internuotieji buvo išleidžiami atostogų. Išleidžiant atostogų, iš esmės buvo pasitikima internuotojo garbės žodžiu. Išleidžiamasis atostogų pasirašydavo pasižadėjimą, kurio tekstas visose stovyklose buvo panašus.

⁹⁶ Pasižadėjimas/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 12.- L. 79.

⁹⁷ Internuotųjų stovyklų štabo viršininko 1940 m. liepos 9 d. įsakymas/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 23.

⁹⁸ Apskričių policijos viršininkų pranešimai/LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 12.- L. 30, 32, 33, 151, 157.

“Pasižadėjimas

Aš, žemiau pasirašęs, buvęs Lenkijos kariuomenės karys, laikomasinternuotųjų stovykloje, pavarde, pasižadu kari-
ninko garbės žodžiu tame, jog iš leistų man d. atostogų sugrįšiu
paskirtu laiku į stovyklą.....

1940 m.....mėn. d.”⁹⁹

Pradėjus komplikuotis Lietuvos tarptautinei padėčiai, 1940 m. bir-
želio 4 d. Internuotųjų stovyklų štabas įsakė iki birželio 20 d. atšaukti iš
atostogų visus internuotuosius ir daugiau iki atskiro nurodymo neišleis-
ti¹⁰⁰. Deja, atskiro nurodymo leisti internuotuosius atostogų nebebuvo...

10.9. Pabėgimai

Daug internuotųjų pabėgdavo iš stovyklų, nes lietuviai sargybi-
niai, nors ir turėjo teisę į bėgančiuosius šauti, dažnai jų “nepastebėda-
vo”. Lenkai tuo gana plačiai naudodavosi, nors keletas internuotųjų bandė
bėgti buvo sužeisti ar nušauti.

Internuotųjų teisę bėgti iš stovyklų tam tikra prasme gynė ir Hagos
konvencija. Ji skelbė, kad už mėginimą pabėgti internuotieji baudžiami
vien drausmine nuobauda, bet jei sėkmingai pabėgęs iš naujo internuo-
jamas, tai už pirmąjį pabėgimą visai nebaudžiamas¹⁰¹.

Sugautas internuotasis paprastai būdavo baudžiamas tik už uni-
formos ar kito valdiško turto praradimą. Be to, kai kurios stovyklos buvo
labai patogios pabėgti. Sakykim, Palangos internuotųjų stovykloje, išmė-
tytoje po visą miestelį 29 vilose, pabėgti sąlygos buvo idealios. Negausi
stovyklos administracija kas dieną patikrinti internuotuosius buvo nepa-
jėgi ir tuo jie gana sėkmingai naudojosi¹⁰².

Labai patogi pabėgti buvo ir Rokiškio internuotųjų stovykla. Sto-
vykla buvo išsidėsčiusi keliuose vietose. Tai užėmė 3 dvaro trobesius, Ro-
kiškio pradžios mokyklos pastatą, baptistų maldos namus ir vienuolyne

⁹⁹ LVA.- F. 1413.- Ap. 1.- B. 3.- L. 116.

¹⁰⁰ Internuotųjų stovyklų štabo 1940 m. birželio 4 d. aplinkraštis/LVA.- F. 300.-Ap. 1.- B. 7.-
L. 262.

¹⁰¹ Internuotieji ir belaisviai//Kardas.- 1939.- Nr. 19.- P. 485.

¹⁰² Internuotuojų stovyklų viršininko raštas kariuomenės štabo viršininkui/LVA.- F. 300.- Ap.
1.- B. 6.- L. 404.

esančią mergaičių ruošos mokyklą¹⁰³. Be to, kadangi stovykloje gyveno ir grafas J.Pšezdeckis, lenkų internuoti karininkai, naudojęsi grafo globa, persirengę civiliais rūbais lengvai galėdavo iš stovyklos išeiti ir sugrižti. Pvz., 1939 m. gruodžio 27 d. grafas savo svečiams surengė didelę medžioklę, kurioje persirengę civiliais drabužiais dalyvavo ir stovykloje buvę aukštieji lenkų internautieji karininkai.

Be to, Rokiškio stovykloje buvo tokių vietų, kur visai nebuvo sargybinių¹⁰⁴.

Internuotųjų stovyklų viršininkas 1939 m. spalio 24 d. raporte kariuomenės tiekimų viršininkui skundėsi, kad Kulautuvos internuotųjų stovyklos viršininkas plk. V.Braziulis neįveda stovykloje reikiamos tvarkos, nepateikia internuotųjų ataskaitų, tai aiškindamas tuo, kad nežino, kiek stovykloje yra internuotųjų, nes jų daug pabėgę¹⁰⁵.

Iki 1939 m. spalio 28 d. iš internuotųjų stovyklų jau buvo pabėgę 1420 internuotųjų¹⁰⁶.

Kadangi iš pradžių stovyklų apsauga buvo negausi, pasitaikydavo ir masinių pabėgimų. Antai Alytaus stovyklą saugojo tik 16 apsauginių, todėl rugsėjo 28 d. pabėgo 50 internuotųjų, rugsėjo 30 d. - 100¹⁰⁷. Panašių pabėgimų buvo ir kitose stovyklose.

Reikia pažymėti, kad dešimčiai internuotųjų turėjo būti skiriamas 1 grandinis ir 1 eilinis karys, tačiau visose stovyklose apsauga buvo mažesnė.

Tai sukėlė SSRS ir ypač Vokietijos pasipiktinimą. Pasipylė protestų notos. Pagaliau toks pabėgėlių skaičius sudarė ir nepalankią kriminalinę situaciją, ypač aplink internuotųjų stovyklas. Lietuvos Užsienio reikalų ir Vidaus reikalų ministerijoms spaudžiant, Internuotųjų stovyklų štabas pradėjo griežtinti internuotųjų priežiūrą, atimti iš jų dokumentus, tačiau stovyklose mažai kas pasikeitė. 1939 m. spalio 24 d. Internuotųjų stovyklų štabo viršininkas aplinkraštyje internuotųjų stovyklų ko-

¹⁰³ Stovyklų sutvarkymo reikalu//LVA.- F. 1414.- Ap. 1.- B. 6.- L. 144.

¹⁰⁴ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Panevėžio apygardos biuletenis Nr. 2.

¹⁰⁵ 1939 10 24 Internuotųjų stovyklų štabo viršininko raportas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 225.

¹⁰⁶ Internuotųjų stovyklų štabo 1939 m. spalio 28 d. raštas kariuomenės tiekimo viršininkui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 17.

¹⁰⁷ Internuotųjų stovyklų viršininko 1939 m. spalio 2 d. raštas II pėstininkų divizijos vadui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 341.

mendantams piktinosi, kad jie, užsienio ir kitų Lietuvos žinybų atstovams paklausus apie internuotųjų pabėgimus, drįsta pasakyti: “Tegul bėga, mažiau bus”.

Nors internuotųjų apsauga ir buvo sustiprinta, tačiau pabėgimai nesiliovė. Nuo 1939 m. lapkričio 1 d. iki 1940 m. birželio 15 d. dar pabėgo 1605 internuotieji, tiesa, dalis jų buvo sugauta ir gražinta atgal¹⁰⁸.

Ne vienas pabėgęs internuotasis bandydavo gauti suklastotus dokumentus ir tokiu būdu išvykti į užsienį. Tai buvo gana rizikingas žingsnis, nes sugauti su suklastotais dokumentais buvo teisiami. Jie paprastai buvo nuteisiami 4 mėnesiams kalėjimo. Tai vis dėlto buvo maža bausmė ir internuotųjų ryžtui bėgti didesnio poveikio nepadarė. Todėl po keturis mėnesius Kariuomenės teismo buvo nubausti S.Skracinskis (S.Skracinski), M.Getė (M.Gette), J.Vibranovskis (J.Vybranowski)¹⁰⁹, M.Chilinskis (M.Chilinski), K.Pravdzisas-Brochovskis (K.Prawdziej-Brochocki), S.Skročinskis (S.Skroczyński), E.Tacikas (E.Tacik), J.Rudolfas (J.Rudolf), J.Krasnikas (J.Krasnik), J.Lukovskis (J.Lukowski) ir kt¹¹⁰.

Dažnėjantys internuotųjų pabėgimai padidino darbą Lietuvos policijai, kuri 1939 m. rugsėjo 21 d. buvo įpareigota pabėgėlius gaudyti ir perduoti komendantūroms. Buvo įsakyta sustiprinti Lietuvos-Latvijos ir Lietuvos-SSRS sienos apsaugą¹¹¹.

Apskričių viršininkai uždraudė gyventojams teikti kokią nors pagalbą pabėgusiems internuotiesiems bei padėti jiems pabėgti.

Kiekvienas asmuo, žinojęs ką nors apie pabėgusius internuotuosius, turėjo apie tai pranešti policijai.

Piliečius, nevykdžiusius šių nurodymų, apskrities viršininkai, remdamiesi Nepaprastojo meto įstatymo 13 straipsniu, galėjo bausti iki 2500 Lt arba areštuoti iki 3 mėn., arba nubausti abiem bausmėm kartu¹¹².

Be to, už pagalbą internuotiesiems pabėgti arba jų slėpimą teismas gyventojus galėjo nubausti kalėti iki 4 metų paprastame arba sunkiųjų darbų kalėjime.

¹⁰⁸ Apskaičiuota pagal internuotųjų stovyklų statistines suvestines žinias//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 25.

¹⁰⁹ Nubausti internuoti lenkų kariai//Lietuvos aidas.- 1940, kovo 19.

¹¹⁰ Sugauti su suklastotais dokumentais internuotieji//Lietuvos aidas.- 1939, gruodžio 14.

¹¹¹ VRM Policijos departamento 1939 m. spalio 6 d. raštas Internuotųjų stovyklų viršininkui//LVA.- F.300.- Ap. 1.- B. 6.- L. 190

¹¹² LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 194.

Lietuvos administracijai tokių priemonių teko griebtis todėl, kad apie visus pabėgusius internuotuosius, perėjusius Lietuvos-Latvijos ir Lietuvos-SSRS sienas, labai plačiai rašė Latvijos ir SSRS spauda, o Latvijos ir SSRS oficialūs valdžios pareigūnai nuolat reiškė dėl to protestus. Pirmas oficialus SSRS pareigūnų protestas buvo pareikštas dar 1939 m. spalio pirmomis dienomis.

Ypač smarkiai protestavo Latvija, todėl Lietuvos vyriausybė, bijodama rimtų politinių komplikacijų, prieš bėgančiuosius įsakė panaudoti ginklą¹¹³.

Padėti policijai gaudyti pabėgusius internuotuosius, ypač tose apskrityse, kur buvo internuotųjų stovyklos, buvo pasitelkti šauliai. Internuotųjų stovyklų komendantams buvo įsakyta apie visus pabėgusius pranešti policijai ir šauliams¹¹⁴.

Policijai buvo įsakyta sekti gyventojus, pastebėtus įtartinus asmenis suimti.

Policijai atkreipus rimtą dėmesį į pabėgimus, buvo demaskuotas išstias organizuotos “pagalbos” internuotiesiems tinklas. Tai daugiausia buvo vietos lenkai, kurie padėdavo pabėgėlius aprūpinti civiliniais drabužiais, dokumentais. Birštone aptikta siuvykla, siuvanti drabužius pabėgusiems lenkams. Buvo sulaikyta keletas žvejų, gabenusių į Švedijos Bornholmo salą iš Palangos internuotųjų stovyklų pabėgusius internuotuosius¹¹⁵.

Siekiant išvengti, kad pabėgę internuotieji negautų oficialių dokumentų išvykti iš Lietuvos, nuo 1939 m. spalio pradžios Vidaus reikalų ministerija, prieš išduodama išvykimo dokumentus, iš visų nuo 18 iki 50 m. lenkų ėmė reikalauti pažymų iš Internuotųjų stovyklų štabo, kad jie nebuvo internuoti¹¹⁶.

Internuotųjų stovyklų štabas Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamentui pateikdavo visų pabėgusiųjų internuotųjų sąrašus.

¹¹³ Internuotųjų stovyklų viršininko 1939 m. spalio 5 d. aplinkraštis//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 6.- L. 70.

¹¹⁴ Internuotųjų stovyklų viršininko 1939 m. spalio 5 d. raštas šaulių sąjungos vadui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 6.- L. 73.

¹¹⁵ Internuotųjų stovyklų štabo raštas Palangos internuotųjų stovyklos komendantui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 178.

¹¹⁶ Vidaus reikalų ministro 1939 m. spalio 21 d. raštas Krašto apsaugos ministrui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.

Spalio 23 d. Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktorių E.Turauską aplankė Vokietijos pasiuntinys von Zechlinas. Jis pranešė, kad, Vokietijos pasiuntinybės surinktomis žiniomis, gana didelis skaičius lenkų internuotųjų įvairių rūšių karinių specialistų, pasinaudodami Lenkijos pasiuntinybės ar dar likusio jos biuro išduotais asmens dokumentais, apsirūpina reikalingomis vizomis ir išvyksta į kariaujančias su Vokietija Angliją ir Prancūziją.

Kartu Vokietijos pasiuntinys išreiškė nusistebėjimą, kad Kauno apskrities viršininko įstaiga tokiems asmenims su išduotais Lenkijos pasiuntinybės ar dar likusio jos biuro pasais nemokamai išduoda vizas išvykti, ko nedaro net savo šalies piliečiams.

Zechlinas davė aiškiai suprasti, kad tokie reiškiniai gali sukelti gana griežtą Berlyno reakciją¹¹⁷.

Atlikus patikrinimą paaiškėjo, kad Zechlinas buvo teisus. Be jau minėtų faktų, pabėgusiems lenkų karininkams tam tikrą paramą teikė Prancūzijos, Anglijos ir Švedijos pasiuntinybės. Lietuvos vidaus reikalų ministerijos bandymas prie šių pasiuntinybių pastatyti policijos postus pabėgėliams suimti, baigėsi nesėkme, kiekvieną kartą griežtai pasipriešinus tų šalių pasiuntinybėms¹¹⁸.

Buvo nustatyta, kad Kauno karo ligoninėje gydomi lenkų internuotieji, išleisti į miestą, vyksta į Lenkijos pasiuntinybę, kur jiems tuoj pat išduodami pasai. Dėl to Karo ligoninės viršininkui 1939 m. spalio 12 d. buvo uždrausta internuotuosius, gydomus ligoninėje, išleisti į miestą¹¹⁹.

Britų pasiuntinybė išdavinėjo pasus remdamasi dviejų asmenų liudijimu¹²⁰.

Sugriežtinus dokumentų išdavimo tvarką, dauguma internuotųjų pabėgė iš stovyklų sunaikindavo savo dokumentus ir persirengę civiliais

¹¹⁷ J.Urbšio, UR ministro 1939 m. spalio 23 d. raštas Vidaus reikalų ir Krašto apsaugos ministrams//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 226.

¹¹⁸ Vidaus reikalų ministro 1939 m. spalio 21 d. raštas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 119. Internuotųjų stovyklų štabo 1939 m. spalio 12 d. raštas Karo ligoninės viršininkui//LVA.- F. 300.- Ap.1.- B. 6.- L. 202.

¹²⁰ Internuotųjų stovyklų štabo 1939 m. spalio 29 d. raštas URM//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 5.- L. 200.

drabužiais užsiregistruodavo kaip civiliai pabėgėliai, o gavę iš anglų konsulato civilio pabėgėlio dokumentus, išvykdavo į užsienį¹²¹.

11. Internuotųjų padėtis Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, visiems internuotiesiems, norintiems pabėgti, tokios sąlygos buvo sudarytos. Sargybiniai ypač blogai atlikdavo savo pareigas. Tomis dienomis visi norintys pabėgti tai galėjo padaryti.

Nuo birželio 21 d. internuotųjų stovyklose buvo sugriežtintas režimas. Buvo įsakyta nė vieno internuotojo neleisti už stovyklų ribų, sustiprinti apsaugą, stovyklų komendantams apsigyventi stovyklų įgulų teritorijose¹²².

Tačiau ir dabar mažai kas pasikeitė. Ypač daug internuotųjų pabėgo, kai stovyklas pasiekė žinia, kad internuotuosius perims sovietinė kariuomenė - nuo 1940 m. liepos 1 d. iki liepos 10 d. pabėgo net 439 internuotieji, nepaisant to, kad liepos 6 d. buvo pagrasinta, jog už internuotųjų pabėgimus bus baudžiami ne tik juos saugoję kareiviai, bet ir jų viršininkai¹²³.

1940 m. liepos 10-12 d. SSRS kariuomenės paskirtas įgaliotinis gen. Krivenko perėmė iš Lietuvos internuotųjų stovyklų buvusius Lenkijos kariuomenės karius:

Suvalkų Kalvarijoje - 904,
Aukštojoje Panemunėje - 403,
Ukmergėje - 1006,
Vilkaviškyje - 2060.

Iš viso sovietai perėmė 4 373 internuotuosius. Jie buvo išgabenti į rytus¹²⁴.

¹²¹ Valstybės saugumo departamento direktoriaus 1939 m. lapkričio 3 d. raštas Internuotųjų stovyklų viršininkui//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 8.- L. 30.

¹²² Internuotųjų stovyklų štabo viršininko 1940 m. birželio 21 d. įsakymas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 7.- L. 31.

¹²³ Internuotųjų stovyklų viršininko 1940 m. liepos 6 d. įsakymas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 30.- L. 28.

¹²⁴ Internuotųjų stovyklų štabo viršininko 1940 m. liepos 17 d. įsakymas//LVA.- F. 300.- Ap. 1.- B. 30.- L. 31.

Perduodant internuotuosius SSRS, jos atstovybės tarnautojas Semionovas priekaištavo Lietuvos atstovams, kam jie taip globoję Lietuvoje internuotus Lenkijos karius. Jie, lenkų belaisviai, gyvenę kurortuose, netgi mineralinių vandenių, gerai maitinami. Su tokiais išpaikintais kariais būsią vargo Sovietų Sąjungai. “Bet NKVD moka ir su tokiais susitvarkyti”,- gyrėsi Semionovas.

Tačiau šiems internuotiems lenkų kariams pavyko išvengti Katynės tragedijos. Jie buvo išvežti į atskirą lagerį Kozelske, palyginti gerai prižiūrimi ir maitinami, ir 1942 m. beveik visi įstojo į generolo Vladislavo Anderso korpusą ir kariavo prieš vokiečius Mažojoje Azijoje, Egipte ir Italijoje.

12. IŠVADOS

5 lentelė

Lietuvoje internuotų Lenkijos karių likimas

Eil. Nr.	Likimas	Skaičius
1.	Paleista iš stovyklų, pripažinus Lietuvos Respublikos piliečiais	360
2.	Paleista iš stovyklų, pripažinus netinkamais karinei tarnybai	1100
3.	Išvyko į SSRS	1687
4.	Išvyko į Vokietiją	1613
5.	Paleista medicinos personalo	182
6.	Paleista apsigyventi pas Lietuvos piliečius	136
7.	Paleista pripažinus civiliais asmenimis	apie 800
8.	Pabėgo	apie 2500
9.	Perduota SSRS	4373

PABAIGA

Straipsnį norėtusi baigti dr. Piotro Losovskio (Piotr Lossowski) žodžiais:

“Neutrali Lietuvos laikysena 1939 m. lenkų-vokiečių kare ir su tuo susijęs prieglobsčio suteikimas lenkų kariškiams ir civiliams pabėgėliams buvo reikšmingas epizodas lenkų-lietuvių santykiuose. Jis pozityviai išsiskiria fone senų užsitęsusių ginčų ir Antrojo pasaulinio karo metu buvusių priešiškamų aiškaus paaštrėjimo. Nepaprastai sunkiu momentu, kovodama su hitleriniu užpuoliku, Lenkija patyrė palankumą iš Lietuvos, kuri jau vien savo neutralia laikysena, kokie bebūtų jos motyvai, padarė Lenkijai didelį patarnavimą. Šiandien kai kurie lietuvių rašytojai gali smerkti tą elgesį, kaip nedovanotiną klaidą. Lenkai, betgi, jaučia, kad tuolaikinė Lietuvos laikysena liks visiems laikams kaimyninio lojalumo ir padorumo pavyzdžiu, kuris nebus užmirštas. Jis sudaro tarpusavio santykiuose gyvos tradicijos elementą, ant kurio galima būsia tiesti tolimesnio abipusio susipratimo ir susitarimo tiltus”¹²⁵.

¹²⁵ Raštikis S. Lietuvos likimo kelias.- 1982.-P. 280-281.